

ΟΙ ΔΙΟΣΚΟΥΡΟΙ ΩΣ ΠΡΟΣΤΑΤΑΙ ΤΩΝ ΝΑΥΤΙΑΛΛΟΜΕΝΩΝ

Ι. ΚΑΤΑΓΩΓΗ, ΚΟΙΝΩΦΕΛΗΣ ΔΡΑΣΙΣ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ.

Μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν ἡρώων καὶ ἡμιθέων τῆς δωρικῆς λατρείας Ἡρακλέους, Ὑακίνθου, Λυκούργου, Μενελάου κ.ἄ. πρωτεύουσαν θέσιν κατεῖχον οἱ δίδυμοι ἀδελφοὶ **Κάστωρ** καὶ **Πολυδεύκης** (**Castor** καὶ **Pollux**).

Ἀπαραίτητοι προϋποθέσεις ἱκαναὶ νὰ καταξιώσουν ἓνα θνητὸν νὰ ἀπολαύσῃ θεῶν τιμῶν καὶ ὑπερφυσικῶν προνομίων ἦσαν κατὰ τοὺς μυθικοὺς καὶ ἡρωϊκοὺς χρόνους αἱ ἐξῆς:

1. Ἡ **θεϊκὴ** ἢ ἡ **εὐγενὴς** καταγωγή.
2. Ἡ **ἐπίγειος κοινωφελὴς δράσις** καὶ
3. ἡ δημιουργία τῆς **κοινῆς γνώμης** περὶ τῆς ἀγαθοποιοῦ αὐτοῦ παρουσίας κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπιγείου ζωῆς του. Καὶ αἱ τρεῖς αὗται βασικαὶ προϋποθέσεις συναντῶνται εἰς τὴν μυθικὴν παράδοσιν τῶν Διοσκούρων.

Ἐν τῷ μεταξὺ θεωρῶ χρήσιμον νὰ μνημονεύσω ἐνταῦθα, ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι δίδυμοι ἀδελφοὶ **Κάστωρ** καὶ **Πολυδεύκης** δὲν ἦσαν οἱ μοναδικοὶ γνωστοὶ μὲ τὴν προσωνομίαν Διόσκουροι. Διοσκούρους ἐπίσης εἶχον.

α) **Αἱ Θῆβαι**. Μεταξὺ τῶν ἡρώων - ἰδρυτῶν τῆς ὑπῆρξαν καὶ οἱ Θηβαῖοι Διόσκουροι **Ἀμφίων** καὶ **Ζῆθος**. Οὗτοι ἦσαν υἱοὶ τῆς Ἀντιόπης, θυγατρὸς τοῦ ποταμίου θεοῦ Ἀσωποῦ, καὶ τοῦ Διός¹.

β) **Ἡ Μεσσηνία**. Εἶχε καὶ αὕτη τοὺς διασήμους θεϊκοὺς διδύμους. Ἦσαν οἱ Ἀφάριδαι, οἱ δίδυμοι ἀδελφοὶ καὶ ἀντίπαλοι τῶν Λακεδαιμονίων Διοσκούρων **Ἴδας** καὶ **Λυγκεύς**, υἱοὶ τῆς Ἀρήνης καὶ τοῦ ἑτεροθαλοῦς ἀδελφοῦ τοῦ Τυνδάρεω, τοῦ Ἀφάρεως ἢ κατ' ἄλλην μυθικὴν παράδοσιν τοῦ Ποσειδῶνος². Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Μεσσηνίας ἰσχυρίζοντο, ὅτι οἱ υἱοὶ τοῦ Τυνδάρεω δὲν ἦσαν Λακεδαιμόνιοι, ἀλλὰ Μεσσηνιοί. «καὶ *Δήμητρος* ἱερὸν Μεσσηνίοις ἐστὶν ἅγιον καὶ Διοσκούρων ἀγάλματα... ὥς οἱ Μεσσηνιοὶ τοὺς Τυνδάρεω παῖδας ἀμφισβητοῦσιν αὐτοῖς καὶ οὐ Λακεδαιμονίους προσήκειν»³. Ἐπίσης· «*Πρόκειται δὲ νησίς πέτρας τῶν μεγάλων οὐ μείζων, Πέφνος καὶ ταύτη τὸ ὄνομα· τεχθῆναι δὲ ἐνταῦθα τοὺς Διοσκούρους φασὶν οἱ Θαλαμᾶται... τὴν δὲ χώραν οἱ Μεσσηνιοὶ ταύτην αὐτῶν φασὶν εἶναι τὸ ἀρχαῖον, ὥστε καὶ τοὺς Διοσκούρους μάλλον τι αὐτοῖς καὶ οὐ Λακεδαιμονίοις προσήκειν νομίζουσιν*»⁴.

Οἱ Λακεδαιμόνιοι δίδυμοι ἦσαν τέκνα τῆς Λήδας καὶ τοῦ σοφοῦ καὶ μεγίστου βασιλέως τῆς Σπάρτης Τυνδάρεω ἢ τοῦ Διός. Τὸ γενεαλογικὸν δένδρον τῶν Διοσκούρων ἐν συντομίᾳ ἔχει ὡς ἐξῆς. Ἡ θυγάτηρ τοῦ Περσέως Γοργοφὼνη ὑπανδρεύθη τὸν Περιήρη, ὁ ὁποῖος ἦτο εἷς ἀπὸ τοὺς υἱοὺς τοῦ Αἰόλου. Μὲ τὸν Περιήρη ἡ Γοργοφὼνη ἀπέκτησε δύο υἱοὺς τὸν Ἀφάρεα καὶ τὸν Λεύκιππον⁵. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περιήρους ἡ Γοργοφὼνη ὑπανδρεύθη ἐκ νέου. Δεύτερος σύζυγός της ὑπῆρξεν ὁ Οἶβαλος, ὁ

ὁποῖος κατὰ τὴν μυθολογίαν ἦτο εἷς ἀπὸ τοὺς πρώτους δακτυλικούς ἀνθρώπους τῆς Λακωνίας.

Ἐκ τοῦ Οἰβάλου καὶ τῆς Γοργοφόνης ἐγεννήθη ὁ Τυνδάρεω⁶. Μία ἄλλη μυθικὴ παραλλαγή θεωρεῖ ὡς μητέρα τοῦ Τυνδάρεω τὴν νύμφην τῶν πηγῶν Βάτειαν⁷. Ὅθεν συμφώνως πρὸς τὴν ἐπικρατεστέραν μυθικὴν παράδοσιν ὁ Κάστωρ καὶ ὁ Πολυδεύκης ἐγεννήθησαν ἐκ τῆς Λήδας καὶ τοῦ Τυνδάρεω⁸. Οὕτως ἐκ τῆς παραδόσεως αὐτῆς ἀντλούμεν δύο ἐπιχειρήματα. Τὸ ἓν ἀναφέρεται εἰς τὴν εὐγενῆ καταγωγὴν τῶν Τυνδαριδῶν, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἀντικρούει τὴν ἀξίωσιν τῶν Μεσσηνίων, ἀφοῦ ἐκ τοῦ Τυνδάρεω καὶ τοῦ Οἰβάλου τὸ γενεαλογικὸν δένδρον τῶν διδύμων ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Λακωνικὴν γῆν. Ὑπάρχει ὁμως καὶ ἡ ἄλλη παράδοσις συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν οἱ Διόσκουροι εἶχον θεϊκὴν καταγωγὴν. Ἡ προβολὴ τῆς καταγωγῆς εἶχε μεγίστην σημασίαν διὰ τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἥρωικῆς ἐποχῆς, ἐπειδὴ ἥρωικὸν ἰδεῶδες καὶ εὐγενὲς καταγωγὴ ἦσαν στενῶς συνδεδεμένα μεταξύ των. Ἦτο κοινὴ συνείδησις εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῶν παναρχαίων ἐκείνων αἰώνων ἡ μὴ συνύπαρξις ὑπερφυσικῶν ἰδιοτήτων εἰς κοινούς θνητούς. Ὅταν μάλιστα δὲν προϋπῆρχεν ἡ σχετικὴ παράδοσις περὶ τῆς ὑπερφυσικῆς ἡ ἔστω εὐγενοῦς καταγωγῆς, ἀπεδίδοτο αὐτῇ ἐκ τῶν ὑστέρων εἰς ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι διὰ τὰς ἐπιδειχθείσας ἐπὶ τῆς γῆς ὑπερφυσικὰς σωματικὰς καὶ ψυχικὰς ἀρετὰς των ἐγένοντο δεκτοὶ εἰς τὰ Ὀλύμπια δώματα καὶ ἐτιμῶντο παρὰ τῶν ζώντων ὡς εὐεργέται τῆς Κοινότητος. Γράφει σχετικῶς ὁ Δίων ὁ Χρυσόστομος· «Ὡς οὖν ἤκουσα παρ' ἐκείνου, πειράσσομαι εἰπεῖν, προστιθείς ἐξ ὧν ἐδόκει μοι ἀληθῆ τὰ λεγόμενα. ἔφη γὰρ ἐν Σπάρτῃ γενέσθαι Τυνδάρεω σοφὸν ἄνδρα καὶ βασιλέα μέγιστον, τούτου δὲ καὶ Λήδας δύο θυγατέρας... καὶ δύο ἄρρενας παῖδας διδύμους καλοὺς καὶ μεγάλους καὶ πολὺ τῶν Ἑλλήνων ἀρίστους... εἶναι γὰρ αὐτοὺς ἀξιωμαχοὺς πρὸς ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, καὶ καταστρέψασθαι βράδιως ἂν εἰ ἐβούλοντο»⁹. Εἰς τὸ ἀνωτέρω ἀπόσπασμα ὁ Δίων, ἀπὸ τῶν πολλῶν τὰ ὁποῖα ἤκουσε περὶ τῶν Διοσκούρων, κατέγραψεν ὅσα ἐφάνησαν εἰς αὐτὸν ἀληθῆ. Καί, ὅπως βλέπομεν, ἀληθῆ ἐθεώρησεν, ὅσα συμφωνοῦν πρὸς τὰς δύο πρώτας προϋποθέσεις, δηλαδὴ τὴν εὐγενῆ καταγωγὴν καὶ τὴν ἐπίγειον συμπεριφορὰν. Οὕτω ἐπὶ τῇ βάσει τῆς παραδόσεως οἱ διδυμοὶ ἀδελφοὶ εἶχον δεδηλωμένην τὴν θεϊαν ἢ εὐγενῆ καταγωγὴν, ἀφοῦ ἦσαν τέκνα τοῦ Διὸς καὶ τῆς Λήδας¹⁰ ἢ εἰς τὴν ὑποδεεστέραν περίπτωσιν τοῦ Τυνδάρεω καὶ τῆς Λήδας¹¹. Παρατηροῦμεν ὅτι ἡ πρώτη βασικὴ προϋπόθεσις εἶναι πλήρης.

Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐπίγειον ἀγαθοεργὸν παρουσίαν των οἱ Διόσκουροι ὑπῆρξαν ἥρωικοὶ νεανίαί, οἱ ὅποιοι εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν συγχρόνων των ἐδικαίωσαν πλήρως τὰς προσδοκίας τῆς Κοινότητος. Καὶ αἱ προσδοκίαι ἢ αἱ ἀπαιτήσεις τῆς Κοινότητος ἔχουν ἄριστα διατυπωθῆ εἰς τὴν μεστὴν πατριωτισμοῦ ἐλεγείαν τοῦ ποιητοῦ Καλλίνου:

*«Ὡς περ γάρ μιν πύργον ἐν ὀφθαλμοῖσιν ὀρῶσιν
ἐρδει γὰρ πολλῶν ἀζία μοῦνος ἑών»*¹².

Σχετικὸν εἶναι καὶ τὸ χωρίον τοῦ Διοδώρου· «ὅτι παραδέδονται Κάστωρ καὶ Πολυδεύκης, οἱ καὶ Διόσκουροι, πολὺ τῶν ἄλλων ἀρετῇ διενεγκεῖν καὶ συστρατεῦσαι τοῖς Ἀργοναύταις ἐπιφανέστατα· πολλοῖς δὲ δεομένοις ἐπικουρίας βεβοηθήκεναι. Καθόλου δὲ ἐπ' ἀνδρεία καὶ στρατηγίᾳ, πρὸς δὲ τούτοις δικαιοσύνη καὶ εὐσεβεῖα, παρὰ πᾶσιν σχεδὸν ἀνθρώποις ἔσχον δόξαν, ἐπιφανεῖς βοηθοὶ τοῖς παρὰ λόγον κινδυνεύουσι γινόμενοι. διὰ δὲ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀρετῆς Διὸς υἱοὺς νενομίσθαι καὶ ἐξ ἀνθρώπων μεταστάντας τιμῶν τυχεῖν ἀθανάτων»¹³.

Ἡ ὕλοποίησις τῶν προσδοκιῶν αὐτῶν εἶχεν ὡς φυσικὸν ἀποτέλεσμα τὴν δημιουργίαν τῆς κοινῆς γνώμης, τὴν ὁποίαν πολὺ ἐσέβοντο καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ σέβωνται οἱ καλοὶ κἀγαθοί. πρβλ. «*Φήμη γε μέντοι δημόθρους μέγα σθένει*»¹⁴. Αὕτη, ὡς προελέχθη, ὑπῆρξεν ἀπαραίτητος προϋπόθεσις, διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ «σταθῇ» μία παράδοσις καί, ἀφοῦ διαδοθῇ εἰς τὰ εὐρύτατα στρώματα τοῦ λαοῦ, νὰ ἐπιζήσῃ.

Οὕτως εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν κατεβλήθη προσπάθεια νὰ γίνῃ μία λογικὴ παρουσίασις τῆς καταγωγῆς, τῆς ἐπιγείου ἀγαθοποιουῦ δραστηριότητος καὶ τῆς μεταθανάτιου φήμης τῶν υἱῶν τῆς Λήδας, ὥστε νὰ καταστῇ δυνατόν εἰς τὸν ἀναγνώστην νὰ σχηματίσῃ μίαν πλήρη καὶ ὠλοκληρωμένην εἰκόνα, ἀσχέτως ἂν ἡ εἰκὼν αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ μύθου. Ἡ ἐπανάληψις ὁμοίων ἢ παρομοίων διηγήσεων κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους ἢ καὶ προσφάτους χρόνους δικαιώνει τὴν μυθικὴν παράδοσιν.

Πρὶν χωρήσω εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος, ἔκρινα σκόπιμον νὰ μνημονεύσω διὰ βραχέων τὰς ἀναγκαίας προϋποθέσεις, ἡ ὅπαρις τῶν ὁποίων συμβάλλει εἰς τὴν ἐξιδανίκευσιν μορφῶν, τῶν ὁποίων ὁμως ἡ πραγματικὴ εἰκὼν ἀλλοιοῦται διὰ τῆς μεταγενεστέρας προσθήκης πολλῶν φανταστικῶν καὶ διακοσμητικῶν στοιχείων, ἡ ὁποία πολλάκις φθάνει εἰς ὑπερβολάς. Σημαντικόν, ὅπως εἶναι φυσικόν, ρόλον εἰς τὴν παραποίησιν τῆς πραγματικότητος διαδραματίζει ἡ μυθικὴ προέλευσις τῶν σχετικῶν παραδόσεων ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ προσπάθεια τῶν ἀνθρώπων νὰ ἐξυψώσουν καὶ ἐξιδανικεύσουν τὰ ἀντικείμενα τῆς θεοποιήσεως ἢ ἡρωοποιήσεως ἀφ' ἑτέρου. Διὰ νὰ κατανοήσωμεν πλήρως τὴν πίστιν τῶν πρωτογόνων εἰς τὴν μεταθανάτιον ἀγαθοποιὸν παρουσίαν τῶν ἀποθεωθέντων θνητῶν μεταξὺ τῶν ἐπιζώντων μελῶν τῆς Κοινότητος ἐξ ἑνὸς καὶ τὴν συμπεριφορὰν τῶν ἐπιζώντων πρὸς τοὺς ἀποθεωθέντας ἢ ἡρωοποιηθέντας ἐξ ἑτέρου, νομίζω, ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ ἔστω καὶ ἀπλὴ ἀναφορὰ εἰς σύγχρονα σχετικὰ παραδείγματα.

Πρόκειται συγκεκριμένως διὰ τὰς γνωστὰς καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν μας περιπτώσεις τῆς **ἁγιοποιήσεως** ἐναρέτων ἀνθρώπων ἢ τῆς **ἡρωοποιήσεως** γενναίων ἀγωνιστῶν μὲ τὰ γνωστὰ ἐπακόλουθα, τὰ ὁποῖα ἐν περιλήψει εἶναι τὰ ἑξῆς:

1. Ἡ περιγραφὴ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον ἐξιδανικευμένης τῆς καταγωγῆς, τοῦ πνευματικοῦ καὶ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς δράσεως τῶν χαρισματοῦχων θνητῶν.

2. Ἡ γνωστοποίησις εἰς τὸ εὐρὺ κοινὸν τῆς ἐπιγείου πολιτείας τῶν καλῶν κἀγαθῶν πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν πολλῶν καὶ δυσκόλων περιστάσεων, αἱ ὁποῖαι κατὰ καιροὺς ἠπείλυσαν ἐπικινδύνως νὰ ἀνατρέψουν τὴν εἰρηνικὴν καὶ ἀσφαλῆ διαβίωσιν τῶν μελῶν μιᾶς Κοινότητος ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς συμβολῆς αὐτῶν εἰς τὴν πρόοδον, βελτίωσιν καὶ ἀνάπτυξιν βασικῶν τομέων τοῦ κοινωνικοῦ βίου ἀφ' ἑτέρου. Ὁ Ἰσοκράτης εἰς τὸ Ἑλένης Ἐγκώμιον (25) λέγει περὶ τοῦ Θησέως· «ὁ δ' αὐτοῦ κύριος ὢν τούτους προηγεῖτο τῶν ἀγώνων, ἐξ ὧν ἡμελλεν ἢ τῶν Ἑλλήνων ἢ τῆς αὐτοῦ πατρίδος εὐεργέτης γενήσεσθαι». πρβλ. αὐτόθι 23.

3. Ἡ διὰ τῆς ἐπανειλημμένης ἀναφορᾶς εἰς τὰ ἡρωικὰ κατορθώματα καὶ τὰς κοινωφελεῖς πράξεις τῶν ἡρώων καὶ ἐναρέτων δημιουργία τῆς κοινῆς γνώμης περὶ τῆς ἀγαθοποιουῦ παρουσίας τῶν δι' ἐξόχων πνευματικῶν καὶ σωματικῶν προσόντων προικισμένων ἀνθρώπων. Ἡ δημιουργία τῆς κοινῆς γνώμης, ὡς προελέχθη, εἶναι βασικὴ προϋπόθεσις, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ ἐπιβίωσῃ ἡ μεταθανάτιος φήμη, ἡ ὁποία ἀσκεῖ μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἔθνικῶν συναισθημάτων ἐνὸς λαοῦ.

4. Ἡ ἐκ μέρους τῶν ἐπιζώντων ἀπονεμομένη τιμή, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν ἀνέγερσιν ναῶν, ἱερῶν, βωμῶν, ἀγαλμάτων καὶ εἰς τὴν ἀφιέρωσιν εὐχῶν, ἱκεσιῶν καὶ ἐπετειῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἐξαίρεται ἡ προσωπικότης τῶν ἀποθεωθέντων, ἀγιασθέντων καὶ ἡρωοποιηθέντων ἀφ' ἑνὸς καὶ προβάλλεται ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία αὐτῶν σὰν παράδειγμα πρὸς μίμησιν ἀφ' ἑτέρου.

5. Ἐπίσης τονίζεται ἡ εἰδικὴ προστασία τὴν ὁποίαν ἕκαστος τῶν ἀνωτέρω παρέχει εἰς συγκεκριμένην τάξιν ἀνθρώπων ἢ ἡ παρότρυνσις τὴν ὁποίαν οὗτος κάνει διὰ τοῦ κατορθώματός του καὶ γενικῶς τοῦ παραδείγματός του, ὥστε τὸ «οὐκ ἔᾶ με καθέυδειν τὸ τοῦ Μιλτιάδου τρόπαιον» νὰ καταστή κανὼν δημοσίας καὶ ιδιωτικῆς συμπεριφορᾶς εἰς τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων.

6. Ἡ παρέλευσις ἱκανοῦ χρόνου διὰ τὴν δημιουργίαν τῆς κοινῆς γνώμης, ἡ ὁποία θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ὥριμασιν ἐν τῇ συνειδήσει τῆς Κοινότητος τῆς ιδέας, ὅτι ἐπαξίως τιμᾶται ὁ ἔνδοξος πρόγονος, πρβλ. «ἔστι δὲ καὶ Κάστορος μνήμα, ἐπὶ δὲ αὐτῷ καὶ ἱερὸν πεποιήται· **τεσσαρακοστῷ** γὰρ ὕστερον **ἔτει** τῆς μάχης τῆς πρὸς Ἰδαν καὶ Λυγκέα **Θεοῦς** τοὺς Τυνδάρεω παῖδας καὶ **οὐ πρότερον νομισθῆναι φασιν**»¹⁵.

Κατὰ ἀνάλογον συμβαίνει, ὥς προελέχθη, καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν υἱῶν τῆς Λήδας. Ἀφοῦ γίνεται κατ' ἀρχὴν λόγος περὶ τῆς θεϊκῆς ἢ εὐγενοῦς καταγωγῆς των, κατόπιν χαρακτηρίζονται **σωτῆρες, ἄριστοι καὶ ἀξιόμαχοι, καλοὶ καὶ μεγάλοι, πολὺ τῶν ἄλλων ἀρετῇ διενεγκεῖν, ἐπ' ἀνδρείᾳ καὶ στρατηγίᾳ δικαιοσύνη καὶ εὐσεβείᾳ παρὰ πᾶσι σχεδὸν ἀνθρώποις δόξαν ἔσχον, Μεγάλοι Θεοὶ κ.λ.π.**, οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς καθ' ὅλου συμπεριφορᾶς των, «**ἄστροις ὁμοιωθέντες ἐλογίσθησαν θεοὶ**» ἢ ὅπως λέγει ὁ Ἡρακλῆς εἰς τὸ τέλος τῆς τραγωδίας «Φιλοκτήτης» (1419-20).

«**ὄσους πονήσας καὶ διεξελθὼν πόνους**

ἀθάνατον ἀρετὴν ἔσχον, ὥς πάρεσθ' ὄραν».

πρβλ. Ἀπολλοδ. Μυθογρ. 3. 11. 1 «καὶ διὰ τὴν ἀνδρείαν ἐκλήθησαν ἀμφότεροι Διόσκουροι».

Πρὸς τιμὴν τῶν Διοσκούρων ἀναφέρονται:

α) **Ναοὶ καὶ ἱερὰ** τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται: Διοσκόρεια ἢ Διοσκορεῖα ἢ Διοσκόρια ἢ Διοσκούρεια (-ρια) πρβλ. «καὶ ἀφικόμενος νυκτὸς ἔτι καὶ περὶ ὄρθρον τῷ στρατῷ ἐκαθέζετο πρὸς τὸ Διοσκόρειον, ὃ ἀπέχει τῆς πόλεως τρεῖς μάλιστα σταδίου»¹⁶. Ἐπίσης «ἀλλ' ἐν τῷ πανδοκείῳ τῷ πρὸ τοῦ Διοσκουρείου»¹⁷. Ὡσαύτως «**Ταῦτα δ' οἰκονομήσας ἀνέζευξε, καὶ προελθὼν κατεστρατοπέδενε τῆς Φλιασίας περὶ τὸ Διοσκούριον**»¹⁸. «**Θεράπνης δὲ οὐ πόρρω Φοιβαῖον καλούμενόν ἐστιν, ἐν δὲ αὐτῷ Διοσκούρων ναός**»¹⁹, «ἔστι δὲ καὶ Κάστορος μνήμα, ἐπὶ δὲ αὐτῷ καὶ ἱερὸν πεποιήται»²⁰, «καὶ Δημήτριος ὕστερον, τοὺς ἀλόντας τῶν ληστῶν ἀναπέμπων τοῖς Ῥωμαίοις, χαρίζεσθαι μὲν αὐτοῖς ἔφθ τὰ σώματα... καὶ ληστήρια ἐκπέμπειν, καὶ ἐν μὲν τῇ ἀγορᾷ Διοσκούρων ἱερὸν ἰδρυσάμενος τιμᾶν, οὓς πάντες Σωτῆρας ὀνομάζουσιν»²¹. «πέμψας τινὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἑκατονταρχῶν ἀπέσφαξε τὸν ἄνδρα, καθεζόμενος αὐτὸς ἐπὶ βήματος ἐν τῷ Διοσκουρείῳ καὶ τὸν φόνον ἐφορῶν ἄνωθεν»²².

β) **Βωμοὶ καὶ ἀγάλματα**: πρβλ. «Ποσειδῶνος Ἰππίου καὶ Ἥρας εἰσὶν Ἰππίας βωμοί, πρὸς δὲ τῷ κίονι Διοσκούρων»²³. Ἐπίσης «καὶ ἀγάλματά ἐστιν αὐτοῖς χαλκᾶ»²⁴. «καὶ Δημήτρος ἱερὸν Μεσσηνίοις ἐστὶν ἅγιον καὶ Διοσκούρων ἀγάλματα»²⁵.

γ) **Θυσίαι**: πρβλ. «Ἀριστομένης ὁ Μεσσήνιος, Λακεδαιμονίων πάνδημον θυσίαν τοῖς Διοσκούροις ἐπιτελούντων»²⁶.

δ) **Εὐχαί, Ὡδαὶ καὶ Ἄσματα**: πρβλ. «καὶ τὴν Ἀθηναῖν δέ φησιν Ἐπίχαρμος ἐν

Μούσαις ἐπαυλῆσαι τοῖς Διοσκόροις τὸν ἐνόπλιον»²⁷. Ὡσαύτως «...ὅπου καὶ Ἀλκμὰν ποιήσας ἄσμα ἐς τοὺς Διοσκούρους» (Πανσ. 1. 41, 4).

ε) **Ἑορταί - Ἀγῶνες**: πρβλ. «Οὐδ' ὅσα ἐν τοῖς χοροῖς ἐστὶν αὐτὸ μῖμῆματα προσήκοντα μιμεῖσθαι παρετέον, κατὰ μὲν τὸν τόπον τόνδε Κουρήτων ἐνόπλια παίγνια, κατὰ δὲ Λακεδαιμόνα Διοσκόρων»²⁸. Ἐπίσης «Λακεδαιμονίων δὲ ἐπὶ στρατοπέδου Διοσκούροις ἐορτὴν ἀγόντων καὶ ἤδη πρὸς πότον καὶ παιδιὰς τετραμμένων μετὰ τὸ ἄριστον»²⁹.

Ὡς τὸν ἥ σχετική περὶ τῶν Διοσκούρων παράδοσις ἡδραιώθη εἰς τὴν κοινὴν συνείδησιν τῶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων καὶ ἐξηπλώθη ἀπὸ τῆς Σπάρτης εἰς τὰ πέρατα τῆς τότε γνωστῆς Οἰκουμένης. Ἦσκησε δὲ μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ φρονήματος τῶν ἀνθρώπων τῶν ἡρωικῶν χρόνων. Ἡ πίστις αὕτη περὶ τῆς εὐεργετικῆς παρουσίας των δὲν περιορίσθη μόνον εἰς τὴν τάξιν τῶν ναυτικῶν, ἀλλ' ἐπεξετάθη εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ὁσάκις εὐρέθησαν εἰς δυσκόλους περιστάσεις ἐξήγησαν τὴν θεϊκὴν ἀντίληψιν καὶ προστασίαν των. Οἱ δὲ χαρακτηρισμοὶ τῶν Διοσκούρων, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, εἶναι ἐνδεικτικοὶ τῆς θεϊκῆς ἀκτινοβολίας των ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς βαθείας πίστεως τῶν πρωτογόνων εἰς τὴν ὑπερφυσικὴν δύναμιν των ἀφ' ἑτέρου. Ἀπὸ τῆς πολλαπλῆς κοινωφελοῦς παρουσίας των εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν θὰ περιορισθῶ κυρίως εἰς τὴν ιδιότητά των ὡς **σωτῆρων ἐπιχθονίων ἀνθρώπων ὠκυπόρων τε νεῶν**.

II. Η ΠΡΟΣΔΟΚΙΑ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΒΟΗΘΕΙΑΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΣΦΑΛΕΙΑΝ ΤΗΣ ΝΑΥΣΙΠΛΟΪΑΣ

Εἰς τὸ παρὸν τμήμα τῆς ἐργασίας δὲν προτιθέμεθα νὰ ἐξετάσωμεν τὸ τεράστιον θέμα τῆς ἀρχεγόνου ναυτιλίας ἢ ναυσιπλοΐας. Ἡ συντομωτάτη ἀναφορὰ εἰς τὸ θέμα αὐτὸ σκοπὸν ἔχει νὰ τονίσῃ ἀπλῶς τὰ τεράστια προβλήματα καὶ τοὺς μεγίστους κινδύνους, τοὺς ὁποίους ἀντιμετώπιζον οἱ ἀρχέγονοι θαλασσοπόροι, ὥστε νὰ φανῇ πόσον ἀπαραίτητος ἦτο διὰ τοὺς πλέοντας ἡ θεία προστασία καὶ βοήθεια διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ πλοῦ.

Ἡ ναυτιλία ἢ ναυσιπλοΐα εἶναι τέχνη παναρχαία. Οἱ πρῶτοι πλεύσαντες θὰ πρέπει νὰ ἦσαν ἄνθρωποι παραποτάμιοι μὲ πρῶτα πλωτὰ μέσα κορμούς δένδρων παρασυρομένων ὑπὸ τῶν ὑδάτων τῶν ποταμῶν. Μὲ τὴν ἀράροδον τοῦ χρόνου ἡ λιμνοπλοΐα δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐν σημαντικὸν βῆμα προόδου, ἐνῶ ἡ παράκτιος θαλασσοπλοΐα ἀκόμη σημαντικώτερον. Τὸ «ξεθάρρεμα» αὐτὸ τῶν ναυτιλλομένων ἐναντι τοῦ τρομεροῦ ὕγρου στοιχείου ὀφείλεται εἰς τὴν προοδευτικὴν ἐξέλιξιν τῶν πλωτῶν μέσων, μὲ τὰ ὅποια ἡδύνατο νὰ ἀντιμετωπίζουν τὴν δύναμιν τῶν θαλασσιῶν κυμάτων.

Αἱ μαρτυρίαι περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς πρωτογόνου ναυτιλίας εἶναι σκοτειναὶ καὶ συγκεχυμέναι. Ἄγνωστον ἐπίσης εἶναι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου θαλασσοπόρου. Πολλὰ ὀνόματα τῆς μυθικῆς ἐποχῆς ἀναφέρονται ὡς οἱ πρῶτοι θαλασσοπόροι. «Κατὰ τὴν ναυτιλίαν δὲ τὴν Ἀργὸν πρωτόπλου τι σκάφος διὰ τῆς ἱστορίας παρειλήφμεν» Σέξτ. Ἐμπερ. Πρὸς Φυσικοὺς Α32.

Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι ὁ Ποσειδῶν, ὁ Προμηθεύς, ὁ Ἄτλας, ὁ Ἰανός, ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Ἰάσων, ὁ Ἐρυθραῖος κ.ἄ. Ἄν καὶ αἱ εἰδήσεις περὶ τῆς ναυσιπλοΐας τῶν παναρχαίων ἐκείνων χρόνων, ὡς προελέχθη, εἶναι σκοτειναὶ καὶ συγκεχυμέναι, ἐν τούτοις διὰ μέσου τῶν διασωθεισῶν ἀμέσων καὶ ἐμμέσων μαρτυριῶν δυνάμεθα νὰ μορφώσωμεν

μίαν ιδέαν περί τοῦ δημοσίου καὶ ιδιωτικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ἐζησαν κατὰ τὴν ἀρχέγονον ἐποχὴν.

Πάντοτε ἓνα ταξίδι δημιουργεῖ εἰς αὐτούς, οἱ ὅποιοι πρόκειται νὰ τὸ πραγματοποιήσουν, ἓνα αἶσθημα ἀγωνίας καὶ φόβου. Ἐνα αἶσθημα ἀμφιβολίας περὶ τῆς ἀσφαλοῦς πραγματοποιήσεώς του. Ἄν αὐτὸ τὸ αἶσθημα ἀνασφαλείας ὑπάρχῃ σήμερον εἰς ἄλλους ὀλιγώτερον καὶ εἰς ἄλλους περισσότερον, εὐκόλως δυνάμεθα νὰ ἀντιληφθῶμεν τὰ ἀνάλογα αἰσθήματα τῶν ἀνθρώπων τῆς ἀπομεμακρυσμένης ἐκείνης ἐποχῆς, ὅπου αἱ δυσχέρειαι τῶν ταξιδίων ἦσαν μεγάλαι, συγκρίνοντας ἀπλῶς τὰ πλωτὰ μέσα ἐπικοινωνίας, τὴν ἐπιστήμην καὶ τὰ ὄργανα τῆς ναυσιπλοΐας τῆς τότε καὶ τῆς σήμερον ἐποχῆς.

Ἡ ἱστορία τῆς ναυσιπλοΐας μᾶς διδάσκει, ὅτι τὰ πρῶτα πλωτὰ μέσα ἐπικοινωνίας ἦσαν τὰ **μονόξυλα**, δηλαδὴ πελώριοι κορμοὶ δένδρων ἐσκαμμένοι. Ἀπὸ τοῦ τρόπου αὐτοῦ τῆς κατασκευῆς τῶν πρώτων πλωτῶν μέσων, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ **σκάπτεσθαι** ὀνομάσθησαν ταῦτα εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν **σκάφη**³⁰. Προϊόντος τοῦ χρόνου ἤρχισαν οἱ Ἕλληνες νὰ κατασκευάζουν διαφόρων εἰδῶν πλοῖα, ἀπὸ τὰ ὅποια σπουδαιότερα ἦσαν τὰ **φορηγὰ, πολεμικὰ καὶ ἐπιβατικὰ ἢ μετακομιστικὰ**. Εἰς τὰ τρία αὐτὰ εἶδη τῶν πλοίων ἔδωσαν διάφορα σχήματα καὶ διαφόρους ὀνομασίας, ἀλλ' αὐτὰ δὲν ἐνδιαφέρουν τὴν παροῦσαν ἐργασίαν.

Τὰ πλοῖα τῶν ἀρχαίων διηροῦντο εἰς τρία κυρίως μέρη. Ταῦτα ἦσαν:

α) Ἡ **τρόπις** ἢ **στεῖρα** (καρίνα). πρβλ. «...ἀμφὶ δὲ κύμα στεῖρῃ πορφύρεον μεγάλ' ἴαχε νηὸς ἰούσης»³¹ «*πηδάλιον δὲ ἐν ποιεῦνται, καὶ τοῦτο διὰ τῆς τρόπιος διαβύνεται*»³².

β) Ἡ **πρῶρα** ἢ **μέτωπον** ἢ **ἐμβολον**. πρβλ. «...ἐλὼν εἰς ἱκρία νηὸς ἐβαινον πρῶρης»³³, «οὔτε πρύμνην ἀποκρίνοντες οὔτε πρῶρην συνάγοντες»³⁴, «αἱ δὲ εἴκοσι (νῆες) αἱ περιεοῦσαι ἦσαν ἄχρηστοι· ἀπεστράφατο γὰρ τοὺς ἐμβόλους»³⁵.

γ) Ἡ **πρύμνη** ἢ ἡ **οὐρά**. πρβλ. «...νηὶ παρὰ πρύμνην»³⁶ Ἐπίσης

«... ἐμβαλοῦ μ' ὅποι θέλεις ἄγων,
ἐς ἀντλίαν, ἐς πρῶραν ἐς πρύμνην...»³⁷.

Ἐκ τῶν τριῶν κυρίων μερῶν, εἰς τὰ ὅποια διηρεῖτο τὸ πλοῖον, τὴν παροῦσαν ἐργασίαν ἐνδιαφέρει κυρίως ἡ πρῶρα. Αὕτη εἶχε πλουσιωτάτην διακόσμησιν διὰ λαμπρῶν καὶ ποικίλων χρωμάτων καὶ παραστάσεων. Δηλωτικὰ τῆς ποικίλης διακοσμῆσεως εἶναι τὰ ὁμηρικὰ ἐπίθετα **μυλτοπάρηοι, φοινικοπάρηοι, κυανόπρωρες καὶ κυανέμβολοι (νῆες)**³⁸.

Αἱ ἐπὶ τῆς πρῶρας ὑπάρχουσαι παραστάσεις παρίστανον ὁμοιώματα θεῶν, ζώων, φυτῶν κ.ἄ. Τὰ διάφορα ἀντικείμενα τὰ ὅποια ἐκόσμουσαν τὴν πρῶραν ἐκαλοῦντο ἀκροστόλια. Ἐπίσης ἐπὶ τῆς πρῶρας τοῦ πλοίου πλησίον τοῦ στόλου ὑπῆρχεν ἓνα στρογγυλὸν τεμάχιον ξύλου, ὀνομαζόμενον πτυχίς ἢ ὀφθαλμός τοῦ πλοίου. Ἐπ' αὐτοῦ ἔγραφον τὸ ὄνομα τοῦ πλοίου, τὸ ὁποῖον ὥς γνωστόν, εἶχε στενὴν σχέσιν μὲ τὸ σημεῖον τὸ ὁποῖον ὑπῆρχεν εἰς τὴν σημαίαν αὐτοῦ.

Ποικίλα ἦσαν τὰ σημεῖα ἢ σχήματα, τὰ ὅποια ὑπῆρχον ἐπὶ τῆς σημαίας τῶν σκαφῶν. Μεταξὺ τῶν σχημάτων αὐτῶν ὑπερτέρουν τὰ ἑξῆς: τοῦ **Πηγάσου**, τοῦ **Ταύρου**, τοῦ **Κριοῦ**, τοῦ **Χηνός**, τῆς **Σκύλλας**, τοῦ **Τίγρεως** κ.ἄ. Κατὰ τὴν μυθολογίαν τὰ ζῶα αὐτὰ ἦσαν μεταφορικὰ μέσα μεταφέροντα τοὺς ἥρωας ἀπὸ τόπου εἰς τόπον.

Ἡ σημαία, ἡ ὁποία σημειωτέον εὐρίσκετο εἰς τὴν πρύμνην, ἦτο ἓνας μικρὸς ἱστός κεκοσμημένος διὰ ποικιλοχρῶμων ταινιῶν, τῆς ὁποίας ἡ σπουδαιότης ἦτο καὶ ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον νὰ εἶναι σημαντικὴ. Ἐξ αὐτῆς ἀνεγνωρίζετο ἡ ἐθνικότης

τῶν πλοίων ἢ ἡ φορὰ τῶν ἀνέμων. Ὡσαύτως ἐπὶ τῆς πρῶρας καὶ κάτωθεν τοῦ στόλου ὑπῆρχε καὶ ἓνα δευτερον εἶδος σημαίας, γνωστὸν ὡς παράσημον, τὸ ὁποῖον συνήθως ἦτο ἢ γεγλυμένον ἢ ἐξωγραφισμένον.

Εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων ὑπάρχει ἡ φράσις «*Μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας ἀνήχθημεν ἐν πλοίῳ παρακεχειμακότεν ἐν τῇ νήσῳ, Ἀλεξανδρίῳ, παρασήμῳ Διοσκοῦροις*»³⁹. Συμφώνως πρὸς τὴν μαρτυρίαν αὐτὴν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, τὸ παράσημον αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ ἦτο ἡ σημαία τῆς ἐπιτροπῆς ἢ τῆς προστασίας τοῦ πλοίου. Αὐτὴ ἔφερε τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ εἰς τὴν προστασίαν τοῦ ὁποῖου ἦτο ἀφιερωμένον τὸ πλοῖον. Ἐθεωρεῖτο δὲ πρᾶγμα ἱερὸν καὶ ἄσυλον ἀπαρβιάστον, δι' ὅσους κατέφευγον ὑπὸ τὴν προστασίαν του.

Ἐνώπιον τοῦ παρασήμου ἢ τῆς σημαίας τῆς ἐπιτροπῆς ἢ προστασίας τοῦ πλοίου ἐγένοντο αἱ εὐχαὶ καὶ αἱ παρακλήσεις εἴτε κατὰ τὴν προπαρασκευαστικὴν τοῦ πλοῦ περίοδον, εἴτε κατὰ τὰς ὥρας τοῦ κινδύνου. Ἐνώπιον αὐτῆς προσεφέροντο ὡσαύτως καὶ εὐχαριστήριοι θυσίαι⁴⁰ μετὰ τὴν εὐτυχῇ ἔκβασιν τοῦ πλοῦ πρὸς τιμὴν τῆς θεότητος ἐκείνης, τὴν εἰκόνα τῆς ὁποίας ἔφερε τὸ παράσημον τοῦ πλοίου.

Τὰ ταξίδια ἦσαν λίαν ἐπισηφαλῆ. Τοὺς ἐκ τῆς λευκῆς ἁλὸς κινδύνους παραστατικώτατα περιγράφουν μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ οἱ: Ἡσίοδος «*...οὐδ' ἐπὶ νηῶν νίσονται, καρπὸν δὲ φέρει ζεῖδωρος ἄρουρα*»⁴¹. Ὅταν ἡ ζεῖδωρος ἄρουρα φέρει καρπὸν... αὐτομάτῃ, πολλὸν τε καὶ ἄφθονον (117-8) ἱκανὸν νὰ θρέψῃ τὸ γένος τῶν μερόπων ἀνθρώπων (180) οὗτοι οὐδ' ἐπὶ νηῶν νίσονται.

Περισσότερον σαφὲς εἶναι ὁ κωμωδοποιὸς Ἀντιφάνης «*ἐν γῇ πένεσθαι μᾶλλον ἢ πλουτοῦντα πλεῖν*»⁴² καὶ ἔτι ἐκφραστικώτερος ὁ συνάδελφος αὐτοῦ Φιλῆμων «*νόμῳ τεθεύμακ' οὐκ ἐπεὶ πέπλευκε, ἀλλ' εἰ δις πέπλευκε*»⁴³.

Ὁδηγοὶ τῶν ναυτιλλομένων ἦσαν τὰ ἄστρα. Φάροι, ὅπως ὁ γνωστὸς τῆς Ἀλεξανδρείας⁴⁴, ἢ δὲν ὑπῆρχον ἢ ἦσαν σπάνιοι. Τὰ μόνα ἐφόδια τὰ ὁποῖα διέθετεν ἡ ἀρχαϊκὴ ναυτιλία διὰ τὴν εὐτυχῇ ἔκβασιν τοῦ πλοῦ ἦσαν τὸ θάρρος καὶ ἡ ἀποφασιστικότης τῶν ναυτικῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ προσδοκία τῆς θείας προστασίας καὶ βοηθείας ἀφ' ἑτέρου. Ὑπῆρχε μάλιστα ἔθιμον, ὅπως ἀμέσως μετὰ τὴν ἀποβίβασιν ἐκπληρώνουν τὰ τάματα καὶ τὰς εὐχάς, τὰς ὁποίας κατὰ τὴν διάρκειαν ἑνὸς ἐπικινδύνου ταξιδίου ἔκαναν πρὸς τὰς θαλασσίας θεότητας.

Μεταξὺ τῶν θεοτήτων αὐτῶν πρωτεύουσαν θέσιν κατεῖχον οἱ Διόσκουροι⁴⁵. Πρόδηλος καθίσταται ἡ διαπίστωσις αὐτῇ περὶ τῆς ιδιότητος τῶν Διοσκοῦρων ὡς σωτήρων τῶν πλεόντων ἀπὸ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ ὁμολογία τῆς λαϊκῆς αὐτῆς πίστεως ἦτο καθολικὴ. Ἀξίον παρατηρήσεως εἶναι, ὅτι ἡ καθολικότης αὐτῇ δὲν ἀναφέρεται εἰς συγκεκριμένην χρονικὴν περίοδον ἢ τοπικὴν ἑκτασιν, ἀλλ' ἐκτείνεται εἰς χρόνους πολλὰ μεταγενεστέρους καὶ τόπους διαφόρους καὶ ἀπομεμακρυσμένους μεταξὺ τῶν.

Τοῦτο τεκμαίρεται ἀπὸ τὰς σχετικὰς μαρτυρίας, αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν εἰς τὰ κείμενα ὧν τῶν περιόδων τῆς Ἑλληνικῆς Γραμματείας, καθὼς καὶ εἰς τὰ διάφορα ἔργα τέχνης.

Καὶ εἶναι, ὡς γνωστὸν, νομικὸν ἀξίωμα, ἡ καθολικότης νὰ ἀποτελεῖ ἀμάχητον τεκμήριον περὶ τῆς ἀληθείας ἑνὸς φυσικοῦ ἢ πνευματικοῦ φαινομένου.

Οἱ Διόσκουροι, ὡς γνωστὸν, δὲν ἦσαν φύσει θεοί. Ἦσαν ἀνθρώποι θεοποιηθέντες. Ἡ διὰ τὴν εἰμεθα περισσότερον ἀκριβεῖς, θὰ ἡδυνάμεθα - συμφώνως πρὸς τὴν σχετικὴν παράδοσιν - νὰ τοὺς χαρακτηρίσωμεν ὡς **θεανθρώπους**, ἐφ' ὅσον προῆλθον ἐκ τῆς ἐνώσεως θνητῆς μητρὸς καὶ ἀθανάτου πατρὸς⁴⁶.

III. Η ΘΕΟΠΟΙΗΣΙΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑΔΟΣΙΣ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ ΤΩΝ ΔΙΟΣΚΟΥΡΩΝ

Αἱ εἰς τὰ διάφορα διασωθέντα κείμενα ὑπάρχουσαι σχετικαὶ μαρτυρίαι μᾶς ἐπιδέχονται νὰ κάμωμεν ὀρισμένας παρατηρήσεις κατὰ τὴν διαπραγματέυσιν ἑνὸς θέματος. Εὐλογον εἶναι αἱ παρατηρήσεις αὗται νὰ ἀρχίζουν ἀπὸ τῶν σχετικῶν μαρτυριῶν τῶν παλαιότερων κειμένων. Ἡ διαδικασία αὕτη καὶ λογικὴ εἶναι, ἐπεὶ τὰ ἀρχαιότερα κείμενα κατὰ κανόνα εἶναι πηγὴ τῶν μεταγενεστέρων, ἀλλὰ καὶ ὠφέλιμος, διότι μᾶς παρέχει τὴν δυνατότητα νὰ μελετήσωμεν καὶ νὰ διαπιστώσωμεν, ἂν ἡ σχετικὴ παράδοσις διειρηθῇ ἀναλλοίωτος ἢ ὑπέστη κατὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου μεταβολὰς καὶ τροποποιήσεις. Ὡσαύτως θὰ καταστῇ δυνατόν εἰς τὸν μελετητὴν νὰ σημειώσῃ εἰς τὰς τυχόν ὑπαρχούσας τροποποιήσεις τὴν ἐξελικτικὴν πορείαν ἢ τὴν στασιμότητα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ συγκεκριμένον θέμα. Καὶ ὅπως θὰ παρατηρήσωμεν εἰς τὴν συνέχειαν τῆς μελέτης, ἡ πίστις τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ συγκεκριμένον θέμα παρέμεινεν ἀναλλοίωτος καὶ μόνον τὰ ἀντικείμενα τῆς πίστεως ἥλλαξαν.

Τὰ κείμενα, ὡς γνωστόν, ἀποτελοῦν τὸ ἓνα σκέλος τῆς πνευματικῆς κληρονομίας ἑνὸς λαοῦ, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἀποτελεῖ ἡ προφορικὴ παράδοσις. Τὰ κείμενα ὁμως ἔχουν ὑπὲρ αὐτῶν τὸ τεκμήριον τῆς σταθερότητος καὶ ἐν μέρει τῆς ἀληθείας τῶν παρεχομένων πληροφοριῶν, ἐνῶ ἡ παράδοσις ὑφίσταται μὲ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων ποικίλας προσθήκας καὶ ἀλλοιώσεως κατὰ τὴν ἐναλλαγὴν καὶ διαδοχὴν τῶν φορέων τῆς. Ἐπὶ τῶν κειμένων λοιπὸν στηρίζω τὴν δομὴν τῆς παρούσης ἐργασίας, τὰ ὁποῖα ἀπηχοῦν ἰδέας καὶ διαφόρους δοξασίας καὶ ἀρχάς, αἱ ὁποῖαι ἐρρυθμίζουν τὴν ζωὴν τῶν πρώτων ἀνθρώπων. Αἱ μαρτυρίαι τῶν κειμένων εἶναι πηγὴ σημαντικωτάτων πληροφοριῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν ἀπηχοῦν μόνον τὰς γνώμας τῶν συγγραφέων, ἀλλὰ πολλάκις ἐκφράζουν τὴν κοινὴν γνώμην καὶ ἐνσαρκώνουν τὸ κοινὸν αἶσθημα τῶν ἀνθρώπων πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπευθύνονται. Καὶ τὸ κοινὸν αἶσθημα εἰς ὁποιανδήποτε βαθμίδα πνευματικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἂν εὐρίσκηται, ἀπαιτεῖ ὅπως ἡ διαδικασία ἀνακηρύξεως ἑνὸς ἐνδόξου προγόνου οἰκιστοῦ, ἡ ἀγωνιστοῦ, ἡ νομοθέτου ἢ ἡγέτου εἰς ἥρωα ἢ ἡμίθεον νὰ εἶναι πλήρης, ὥστε χωρὶς ἀμφιβολίας καὶ ἀμφισβητήσεις νὰ καθιερωθῇ οὗτος μετὰ θάνατον προστάτης καὶ ἀντιλήπτορ τῶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων, ὡς φορεὺς θεῶν δυνάμεων καὶ ἰδιοτήτων. Διότι συμφώνως πρὸς τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας τῶν πρωτογόνων ὁ δεσμός ὁ ὁποῖος συνέδεεν ἐν ζωῇ τὰ μέλη μιᾶς οἰκογενείας ἢ μιᾶς φυλῆς ἢ Κοινότητος δὲν διεκόπτετο διὰ τοῦ θανάτου, ἀλλ' ἐξηκολούθει ὑπάρχων καὶ μετὰ θάνατον. Φυσικὴ συνέπεια τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν δοξασιῶν ὑπῆρξεν ἡ πίστις, ὅτι οἱ καθ' οἷονδήποτε τρόπον εὐεργετήσαντες τοὺς συνανθρώπους των ἐν ζωῇ συνεχίζουν πρᾶττοντες καὶ μετὰ θάνατον, ὅ,τι ἔπραττον ζῶντες ἐπὶ τῆς γῆς.

Τὰ θρησκευτικὰ δόγματα, τὰ ὁποῖα ἐρρυθμίζουν τὴν ζωὴν τῶν πρώτων ἡλικιῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐπέβαλλον τὸν ἀμοιβαῖον σεβασμὸν μετὰ τῶν μελῶν μιᾶς οἰκογενείας ἢ μιᾶς Κοινότητος. Μειζονος ὁμως τιμῆς καὶ σεβασμοῦ ἡξιώθησαν πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ἕνεκα τῆς ἐπιγείου ἀγαθοποιου δράσεώς των ἐτιμήθησαν μετὰ θάνατον διὰ τῆς ὑψίστης προσωνομίας τοῦ ἥρωος ἢ τοῦ ἡμιθέου παρὰ τῶν ζώντων ἀφ' ἑνὸς καὶ ἐγένοντο δεκτὰ εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ἀθανάτων ἀφ' ἑτέρου. Ἡ ἐπιτροπὴ, τὴν ὁποίαν ἡ θεοποίησις ἢ ἡ ἥρωοποίησις ἡσκησεν ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἔθνικοῦ φρονήματος τῶν ἀνθρώπων, ὑπῆρξε μεγίστη. Εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι τὸ ἀρχαιότατον τοῦτο ἔθιμον ἐπέζησε διὰ τῶν αἰώνων καὶ τὴν θέσιν τῶν παλαιῶν ἡρώων καὶ ἡμιθέων κατέ-

λαβον οἱ Ἅγιοι καὶ οἱ γενναῖοι ὑπερασπισταὶ τῆς πατρίδος, οἱ ὅποιοι ποικιλοτρόπως εὐηργέτησαν τοὺς συνανθρώπους των. Ἡ διάσωσης αὐτῶν τῶν δοξασιῶν εἰς τὰ ἔργα τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τοῦ πνεύματος, οἱ ὅποιοι ἦσαν ὄχι μόνον οἱ φωτισμένοι διδάσκαλοι, ἀλλὰ συγχρόνως οἱ δέκται καὶ ἀναμεταδότηι τοῦ παλμοῦ τῆς καθημερινῆς ζωῆς τῆς ἐποχῆς των, μᾶς παρέχει τὴν δυνατότητα μετὰ μεΐζονος εὐχερείας νὰ μελετήσωμεν τὸν βίον τῶν παλαιῶν καὶ νὰ συγκρίνωμεν, ὅπου τοῦτο εἶναι δυνατόν, τὸν βίον ἐκείνων πρὸς τὸν ἰδικόν μας.

Ἡ σύγκρισις αὐτῇ μᾶς διδάσκει: α) ποῖα ἦσαν τὰ ὠφέλιμα καὶ ποῖα τὰ ἐπιβλαβῆ εἶδη διαγωγῆς τῶν ἀνθρώπων. β) τὴν δημιουργίαν ἀρχῶν καὶ κανόνων, ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ὁποίων ἐπέδρασεν ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν βαθμιαίαν ἐξέλιξιν ἢ καὶ ἀφανισμόν τῶν Κοινωνιῶν. γ) Ἐπίσης ἂν ἡ ἐπιβίωσις αὐτῶν τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν δοξασιῶν συντηρῇ τὴν ἔθνικὴν ἐνότητα καὶ τὴν συνειδήσιν τῆς χρονικῆς καὶ τοπικῆς συνεχείας. δ) Ὡσαύτως δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν ποῖα ἀπὸ τὰ διάφορα εἶδη συμπεριφορᾶς ἐξακολουθοῦν καὶ σήμερον νὰ ὑπάρχουν καὶ ποίας ἐπιδράσεις ἀσκοῦν εἰς τὴν ζωὴν τῶν λαῶν καὶ ἂν αἱ ἐπιδράσεις αὐταὶ ἐπηρεάζουν θετικῶς ἢ ἀρνητικῶς τὴν ἀτομικὴν ἢ κοινωνικὴν πρόοδον.

Οἱ τομεῖς τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος εἶναι πολλοὶ καὶ ποικίλοι. Ἐπομένως καὶ αἱ εἰς αὐτοὺς ἀναφερόμεναι ἀρχαὶ καὶ δοξασίαι εἶναι ἐξ ἴσου πολλαὶ καὶ ποικίλαι.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς σημαντικωτέρους τομεῖς, ὁ ὁποῖος συμβάλλει εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν, ἦτο καὶ ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον νὰ εἶναι ὁ τομεὺς τῆς ναυτιλίας. Οἱ ἀνθρωποὶ οἱ ὅποιοι ἐργάζονται ὡς ναυτικοὶ εἶναι ἐκτεθειμένοι εἰς διαρκὴ κίνδυνον, ἀφοῦ ἔρχονται ἀντιμέτωποι μὲ ἕνα ἀπὸ τὰ πλεον ἀτίθασα στοιχεῖα τῆς φύσεως. Δι' αὐτὸ ἡ ἐλπίς τῆς θείας ἀντιλήψεως καὶ βοηθείας ἀναπληροῖ τὴν ἀνθρωπίνην ἀτέλειαν καὶ ἀδυναμίαν.

Εἰς τοὺς στίχους 137-140 τῆς Τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου «Ἑλένη» διεξάγεται ἕνας διάλογος μεταξὺ τῆς ἀδελφῆς τῶν Διοσκοῦρων Ἑλένης καὶ τοῦ Τεύκρου.

Ἑλ. «Οἱ Τυνδάρειοι δ' εἰσὶν ἢ οὐκ εἰσὶν κόροι.

Τ. Τεθναῖσι καὶ οὐ τεθναῖσι· δύο δ' ἐστὸν λόγῳ.

Ἑλ. πότερος ὁ κρείσσων, ὃ τάλαιν' ἐγὼ κακῶν.

Τ. ἄστροις σφ' ὁμοιωθέντε φάσ' εἶναι θεῶν».

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν διάλογον αὐτὸν ἡ Ἑλένη ζητεῖ νὰ πληροφορηθῇ ἂν ὑπάρχουν ἢ δὲν ὑπάρχουν εἰς τὴν ζωὴν οἱ Τυνδάρειοι κόροι. Ὁ Τεύκρος ἀποκρίνεται, ὅτι σχετικῶς μὲ τὸ θέμα αὐτὸ ὑπάρχουν δύο παραδόσεις. Κατὰ τὴν μίαν παράδοσιν ἔχουν ἀποθάνει, ἐνῶ κατὰ τὴν ἄλλην ἐξακολουθοῦν νὰ ζοῦν. Ὁ Πολυδεύκης ἦτο ἀθάνατος, ἐνῶ ὁ Κάστωρ ἦτο θνητός. Ὡς θνητός ἔπρεπε νὰ ἀποθάνῃ. Οὕτως εἰς μίαν ἐνέδραν ὁ Κάστωρ ἐπληρώθη θανάσιμα ἀπὸ τὸν ἐξάδελφόν του Μεσσήνιον Διόσκουρον Ἴδαν: «ἐν τούτῳ δὲ Κάστωρ μετὰ Πολυδεύκους τὰς Ἰδα καὶ Λυγκέως βοῆς ὑφαιρούμενοι ἐφωράθησαν, καὶ Κάστωρ μὲν ὑπὸ Ἰδα ἀναιρεῖται, Λυγκεὺς δὲ καὶ Ἰδας ὑπὸ Πολυδεύκους»⁴⁷. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Πολυδεύκης ἔσπευσε πρὸς τὸν θανασίμως πληγωθέντα ἀδελφόν του καὶ εἶδεν αὐτὸν

«...οὕτω τεθναότ', ἄσθματι δὲ φρίσσοντα πνοὰς ἔκιχεν»⁴⁸.

Ἐπειδὴ ὁ Πολυδεύκης δὲν ἤθελεν νὰ γίνῃ ὁ ἐπικείμενος θάνατος τοῦ Κάστορος αἰτία χωρισμοῦ, δι' αὐτό,

«θερμὰ δὴ τέγγων δάκρυα στοναχαῖς
 ὀρθιον φώνησε· «Πάτερ Κρονίων, τίς δὴ λύσις
 ἔσσεται πενθέων; καὶ ἐμοὶ θάνατον σὺν
 τῷδ' ἐπίτειλον ἄναξ»⁴⁹.

Εἰς τὴν θερμὴν αὐτὴν παράκλησιν τοῦ Πολυδεύκου νὰ ἀποθάνῃ συγχρόνως με-
 τὸν Κάστορα ὁ Ζεὺς ἀπήντησε.

«... Ἐσσί μοι υἱός·
 τόνδε δ' ἔπειτα πόσις
 σπέρμα θνατὸν ματρὶ τεῇ πελάσαις
 στάξεν ἥρωας^{49α}. ἀλλ' ἄγε τῶν δέ τοι ἔμπαν αἵρεσιν
 παραδίδωμ'. εἰ μὲν θάνατόν τε φυγῶν καὶ
 γῆρας ἀπεχθόμενον
 αὐτὸς Οὐλυμπον θέλεις (ναίειν ἐμοὶ)
 σὺν τ' Ἀθηναίᾳ κελαινεγχεῖ τ' Ἄρει,
 ἔστι τοι τούτων λάχος· εἰ δὲ κασιγνήτου πέρι
 μάρνασαι, πάντων δὲ νοεῖς ἀποδάσσεσθαι ἴσον,
 ἤμισυ μὲν κε πνέοις γαίης ὑπένερθεν ἑών,
 ἤμισυ δ' οὐρανοῦ ἐν χρυσέοις δόμοισιν»⁵⁰.

Ὁ Πολυδεύκης ἐξέλεξε τὸ δεύτερον μέρος τῆς προσφορᾶς. Οὕτως ἔζων καὶ οἱ
 δύο μίαν ἡμέραν πλησίον τοῦ Διὸς πατρὸς καὶ μίαν ἡμέραν εὐρίσκοντο εἰς τὸν τάφον
 τῶν ἡρώων εἰς τὴν Θεράπνην πλησίον τῆς Σπάρτης. Ἐκεῖ ἦσαν καὶ οἱ τάφοι τοῦ Με-
 νελάου καὶ τῆς Ἑλένης. πρβλ. Ἰσοκράτους, Ἑλένης Ἐγκώμιον 63.

Σχετικὴ μὲ τὴν ἀνωτέρω μαρτυρίαν τοῦ Πινδάρου εἶναι καὶ ἡ παράδοσις τοῦ
 Ὀμήρου, ἡ ὁποία πιθανὸν νὰ ὑπῆρξε πηγὴ τοῦ Βοιωτοῦ ποιητοῦ.

«τοὺς ἄμφω ζωοὺς κατέχει φουσίχρος αἶα·
 οἱ καὶ νέρθεν γῆν τιμὴν πρὸς Ζηνὸς ἔχοντες
 ἄλλοτε μὲν ζῶουσ' ἑτερήμεροι, ἄλλοτε δ' αὖτε
 τεθνᾶσιν»⁵¹

Εἰς τὴν παράδοσιν αὐτὴν πιθανῶς νὰ ἀναφέρεται ὁ τραγικός, ὅταν διὰ στόματος
 τοῦ Τεύκρου λέγει: *τεθνᾶσι καὶ οὐ τεθνᾶσι*.
 πρβλ. καὶ τὴν σχετικὴν μαρτυρίαν τοῦ Πινδάρου, ἡ ὁποία συμπληρώνει τὴν προηγου-
 μένην.

«μεταμειβόμενοι δ' ἐναλλάξ ἀμέραν τὰν
 μὲν παρὰ πατρὶ φίλῳ
 Δὶ νέμονται, τὰν δ' ὑπὸ κεύθεσι γαίης
 ἐν γυάλοις Θεράπνας,
 πότμον ἀπιπλάντες ὁμοῖον· ἐπεὶ
 τοῦτον, ἣ πάμπαν θεὸς ἔμμεναι οἴκειν τ' οὐρανῷ
 εἴλετ' αἰῶνα φθιμένου Πολυδεύκης
 Κάστορος ἐν πολέμῳ»⁵²

Εἰς τὴν διπλὴν αὐτὴν παράδοσιν *τεθνᾶσι καὶ οὐ τεθνᾶσι* μᾶς παρέχεται ἡ δυνατό-
 της νὰ κάμωμεν ἓνα πιθανὸν ἀλλ' εὐλογον ὑπαινιγμόν, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται εἰς μίαν
 πρωτόγονον λαϊκὴν δοξασίαν, ἡ ὁποία εἰς μεταγενεστέρας ἐποχὰς δὲν παρέμεινεν
 ἀπλῇ δοξασία ἀλλ' ἐγένετο πίστις. Πρόκειται συγκεκριμένως περὶ τῆς πίστεως, ὅτι

ελάχιστοι χαρισματούχοι θνητοί δὲν ἀπέθανον, ἀλλὰ μετέστησαν ζῶντες εἰς τὸν Ἄ-
 δην κατὰ τὰς μυθολογικὰς παραδόσεις τῆς ἀρχεγόνου ἐποχῆς ἢ εἰς τοὺς οὐρανοὺς κα-
 τὰ τὰς σχετικὰς διδασκαλίας τῶν μεταγενεστέρων καιρῶν. Ὅθεν εἰς τὸν στίχον **τεθνᾶ-
 σι καὶ οὐ τεθνᾶσι** δυνάμεθα νὰ στηρίζωμεν τὴν ἐκδοχὴν, ὅτι οἱ κόροι τῆς Λήδας δὲν
 ἀπέθανον, ἀλλὰ ζῶντες μετέβησαν εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ἀθανάτων. Πρβλ. Ἀπολλοδ.
 Μυθογρ. 3.11.2 *«καὶ Ζεὺς ...Πολυδεύκην δὲ εἰς οὐρανὸν ἀνάγει»*. Ἐπίσης Διοδ. 6.6. 1
«καὶ ἐξ ἀνθρώπων μεταστάντας τιμῶν τυχεῖν ἀθανάτων». Ἐντεῦθεν ἐξακολουθοῦν νὰ
 παρέχουν τὰς εὐεργετικὰς ὑπηρεσίας των πρὸς τοὺς ἐπικαλουμένους τὴν βοήθειαν αὐ-
 τῶν. Ὅδτως ὑπὸ μορφὴν ἐρωταποκρίσεων ἀναπτύσσονται πανάρχαιαι θρησκευτικαὶ
 δοξασαί, τὴν συνέχειαν τῶν ὁποίων, ὥς προελέχθη, εὐρίσκομεν καὶ εἰς ἄλλας ἐποχὰς
 καὶ εἰς διαφορετικούς τόπους⁵³. Μερικοὶ ἐρευνῆται δέχονται ὅτι ἡ φράσις τοῦ Εὐριπί-
 δου *«τεθνᾶσι καὶ οὐ τεθνᾶσι»* καὶ τοῦ Ὀμήρου *«ἄλλοτε μὲν ζῶουσ' ἑτερήμερο ἄλλοτε δ'
 αὖτε τεθνᾶσι»* συμβολίζουν τὴν ἐλπίδα τῶν πρωτογόνων διὰ τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν
 ζωὴν. Ἀκόμῃ συμβολίζουν τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν τῆς φύσεως, φαίνοντα τὰ
 ὁποῖα ἀπετέλουν τὸ κεντρικὸν νόημα τῶν μυστηριακοῦ χαρακτῆρος τελετῶν πρὸς τι-
 μὴν τῶν θεῶν τῆς γονιμότητος.

Εἰς τὴν ἐρώτησιν τῆς Ἑλένης ποῖα ἀπὸ τὰς δύο παραδόσεις θεωρεῖται ἐπικρατε-
 στέρα ὁ Τεῦκρος ἀπαντᾷ:

· «ἄστροις σφ' ὁμοιωθέντε φάσ' εἶναι θεῶ».

Εἰς τὸν ἀνωτέρω στίχον ἔχομεν μίαν πρῶτον μαρτυρίαν περὶ τοῦ θεσμοῦ τῆς
 ἀστρολατρείας. Εἶναι γεγονὸς ἀναμφισβήτητον, ὅτι ὁ θεσμὸς αὐτὸς δὲν εἶναι προῖον
 τῆς ἑλληνικῆς λαϊκῆς θρησκευτικῆς σκέψεως. Πρόκειται περὶ ξενικῆς ἐπιδράσεως καὶ
 συγκεκριμένως ἀνατολικῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν⁵⁴. Ἐνταῦθα δυνάμεθα νὰ σημειώ-
 σωμεν μίαν σαφεστάτην διαφοροποίησιν ἀπὸ τῆς παραδόσεως τοῦ Ὀμηρικοῦ Ὑμνου,
 τὸν ὁποῖον θὰ ἀναφέρωμεν εἰς τὴν συνέχειαν τῆς ἐργασίας. Ἡ διαφοροποίησις αὐτὴ
 πιθανὸν νὰ ἔχῃ σημαντικὴν διὰ τὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος εἰς τὸν θρη-
 σκευτικὸν τομέα σημασίαν, τὴν πρόοδον δηλαδὴ τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως ὥς πρὸς
 τὴν ἰδέαν τοῦ θεοῦ καὶ τὰς ιδιότητας αὐτοῦ. Δυνάμεθα, νομίζω, νὰ διαπιστώσωμεν
 μίαν ἐξελικτικὴν πορείαν ἀπὸ τῆς ἰδέας τοῦ τοπικοῦ θεοῦ εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ παγκο-
 σμίου ἢ οἰκουμενικοῦ θεοῦ.

Εἶναι γνωστὸν, ὅτι ἡ ἔδρα τῶν μεγίστων θεῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εὐρίσκετο
 εἰς τὰς νεφοσκεπεῖς κορυφὰς τοῦ Ὀλύμπου. Ἡ μετάθεσις τοῦ ὑψίστου κέντρου τῆς
 θρησκευτικότητος τῶν ἀρχεγόνων ἀπὸ τὰς κορυφὰς τοῦ Ὀλύμπου ἢ εἰς τὴν προκειμέ-
 νην περίπτωσιν ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ **μεγάλου ὄρεος Ταυγέτου** (κατὰ τὸν Ὀμ. Ὑ-
 μνον εἰς Διοσκόρους) εἰς τοὺς ἀστέρας, προσδίδει τὴν ἰδέαν τῆς οἰκουμενικότητος
 τοῦ θεοῦ, ἔφ' ὅσον ἀπὸ τοῦ ὕψους αὐτοῦ καθίστατο ὁρατὸς εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς
 περὶ τὴν Μεσόγειον γνωστῆς οἰκουμένης. Δύναται νὰ θεωρηθῇ εὐλόγος ὁ ἰσχυρισμὸς
 αὐτός. Τὸν ἐνισχύει σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ βαθμιαία ἐξάπλωσις τῆς λατρείας τῶν Διο-
 σκούρων ἀπὸ τῆς περιοχῆς τῆς Σπάρτης, ἔνθα διὰ πρῶτην φορὰν καθιερώθη εἰς ὅλην
 τὴν Ἑλλάδα^{54α}, τὴν Ἱταλίαν, τοὺς Κέλτας καὶ ἄλλας περὶ τὴν Μεσόγειον περιοχάς.
 Εἰς τὴν Ἀττικὴν τὴν λατρείαν τῶν Διοσκούρων εἰσήγαγεν ὁ Μενεσθεύς. Ἐκτοτε ἔλα-
 βεν αὕτη μεγίστην διάδοσιν. Βωμοί, ἀγάλματα, ζωγραφικαὶ καὶ ἀνάγλυφοι παραστά-
 σεις ἐκόσμουσαν τὰ ἱερὰ καὶ τοὺς ναοὺς διαφόρων δήμων τῆς Ἀττικῆς. Ἡ λατρεία τους
 εἰσῆλθεν εἰς τοὺς ἱεροὺς χώρους τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ Σουνίου. Ἀγάλματα τῶν
 Κούρων τῆς Λήδας, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν εἰς τὸ Σουνιακὸν ἱερόν, θὰ πρέπει νὰ εἶναι τά-

ματα (ἀναθήματα) τῶν παραπλεόντων τὸ Ἀκρωτήριον καὶ διαφυγόντων κάποιον κίνδυνον ναυτικῶν πρὸς τοὺς προστάτας των Διοσκούρους. Χρήσιμον θεωρῶ νὰ ἀναφέρω ἐνταῦθα, ὅτι ἡ πρώτη ἐμφάνισις τῶν θρησκευτικῶν δογμάτων ἀναφέρεται εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἄνθρωποι διεβίουν ἀκόμη ἐν στενῇ οἰκογενειακῇ καταστάσει. Δι' αὐτὸ καὶ οἱ ἀρχικοὶ θεοί, daίμονες, ἡμίθεοι ἢ ἥρωες εἶχον χαρακτηρὰ οἰκογενειακῶν θεοτήτων. Ἐχρειάσθη νὰ παρέλθῃ πολὺς χρόνος διὰ νὰ δυνηθοῦν οἱ πατρῷοι θεοὶ νὰ ἐξέλθουν τοῦ στενοῦ οἰκογενειακοῦ περιβάλλοντος. Οὕτω διὰ τῆς παρελεύσεως ἱκανοῦ χρόνου κατέστη δυνατόν εἰς πολλὰς θεότητας νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ἀστεως καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τὴν λατρείαν πλειόνων πόλεων-κρατῶν.

Εἰς τὴν Ρώμην οἱ Διόσκουροι εἶχον ἑνωρίς, τὸν 5ον περίπου π.Χ. αἰῶνα, ἀφομοιωθῇ πρὸς τοὺς Πανάτας. Οὗτοι ἦσαν Ἐφέστιοι θεοὶ προστάται τῆς γονιμότητος, τοῦ ἐμπορίου, τῆς εὐημερίας, τῆς κατοικίας, τῆς εἰρήνης καὶ ἄλλων πολυτίμων ἀγαθῶν ἀπαραιτήτων διὰ τὴν συντήρησιν κατ' ἀρχὰς ἀλλὰ καὶ τὴν προοδευτικὴν βελτίωσιν τῶν συνθηκῶν διαβιώσεως τῶν πρωτογόνων. Γνωσταὶ ὀνομασίαι τοιούτων θεοτήτων ὅπως Lares, Πατρῷοι, Πνεύματα, Δαίμονες, Ἅρωες κ.ἄ. ἐδήλουν ψυχὰς ἀνθρώπων ἀποθεωθέντων μετὰ θάνατον. Ἀλλὰ πλείονα διὰ τὴν ταύτισιν τῶν Διοσκούρων πρὸς τοὺς Πενάτας πρβλ. NICOLE MASQUELIER, PENATES ET DIOSCURES, LATOMUS XXV 1966, 88-98.

Τὴν οἰκουμενικότητα τῆς πρὸς τοὺς Διοσκούρους πίστεως φανερώνουν τὰ κείμενα τὰ ὁποῖα ἀκολουθοῦν.

«Οὗτοι λέγονται Διόσκουροι εἶναι. Ἐν δὲ τῇ Λακωνικῇ τραφέντες ἐπιφάνειαν ἔσχον, φιλαδελφία δὲ υπερίνεγκαν πάντας, οὔτε γὰρ περὶ ἀρχῆς, οὔτε περὶ ἄλλου τινὸς ἤρισαν· μνήμην δὲ αὐτῶν Ζεὺς θέσθαι βουλόμενος τῆς κοινότητος, Διδύμους ὀνομάσας εἰς τὸ αὐτὸ ἀμφοτέρους ἔστησεν ἐν τοῖς ἀστροῖς»⁵⁵. Ἐπίσης «Ἐπιγενομένου δὲ μεγάλου χειμῶνος, καὶ τῶν ἀριστέων ἀπογινωσκόντων τὴν σωτηρίαν, φασὶν Ὀρφέα, τῆς τελετῆς μόνον τῶν συμπλεόντων μετεσχηκότα, ποιήσασθαι τοῖς Σαμόθραξι τὰς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας εὐχάς. Εὐθὺς δὲ τοῦ πνεύματος ἐνδόντος, καὶ δυοῖν ἀστέρων ἐπὶ τὰς τῶν Διοσκούρων κεφαλὰς ἐπιπεσόντων ἅπαντας μὲν ἐκπλαγῆναι τὸ παράδοξον, ὑπολαβεῖν δὲ θεῶν προνοίᾳ τῶν κινδύνων ἑαυτοὺς ἀπηλλάχθαι. διὸ καὶ τοῖς ἐπιγινόμενοις παραδοσίμου γεγεννημένης τῆς περιπετείας, τὰς δὲ τῶν ἀστέρων παρουσίας ἀναπέμπειν εἰς τὴν τῶν Διοσκόρων ἐπιφάνειαν»⁵⁶. «Ἦσαν δὲ τινες οἱ τοὺς Διοσκούρους ἐπὶ τῆς Λυσάνδρου νεῶς ἐκατέρωθεν, ὅτε τοῦ λιμένου ἐξέπλει πρῶτον ἐπὶ τοὺς πολεμίους, ἄστρα τοῖς οἴαζιν ἐπιλάμπαι λέγοντες»⁵⁷.

*«Sic te diva potens Cypri
Sic fratres Helenae, lucida sidera,
Ventorumque regat pater
Obstrictis aliis praeter Japyga,
Navis, quae tibi creditum
Debes Vergilium; finibus Atticis
Reddas incolumen, precor,
Et serves animae dimidium meae»*⁵⁸.
«Ἐπεὶ περ ἡμᾶς Ζεὺς ἐποίησεν θεοὺς»⁵⁹.

Ἡ θεοποίησις προϋποθέτει διὰ τὸν θεοποιούμενον τὴν ὑπαρξιν ὑπερφυσικῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων πρβλ. «διὰ δὲ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀρετῆς Διὸς υἱὸς νενομίσθαι»⁶⁰.

Τὰς δυνάμεις αὐτὰς διέθετον δικαίῳ οἱ ἀθάνατοι ἢ κατὰ θεῖαν παραχώρησιν ὀρι-
σμένοι θνητοί, οἱ ὅποιοι μετὰ τὸ ἐπίγειον στάδιον τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς θυσίας ἀπε-
θεώθησαν καὶ μετετάχθησαν ἀπὸ τῆς τάξεως τῶν θνητῶν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀθανάτων.
Ἡ μετὰταξις αὐτὴ ἐθεωρεῖτο ὡς ὑψίστη τιμὴ, ὡς θεῖον δῶρον καὶ ἀνταμοιβὴ τῶν πρά-
ξεων τῶν καλῶν κάγαθῶν καὶ γενικῶς ὅλων τῶν καθ' οἷονδῆποτε τρόπον εὐεργετῶν
τῆς Κοινότητος. Τὸ πρόβλημα τῆς θεοποιήσεως καὶ γενικῶς τῆς μετὰ θάνατον τύχης
τῶν ἀνθρώπων εἶναι τεράστιον καὶ δι' αὐτὸ ἡ παροῦσα ἐργασία δὲν ἔχει τὴν πρόθεσιν
νὰ τὸ ἐξετάσῃ. Εἴμαι ὅμως ὑποχρεωμένος νὰ θίξω, χωρὶς νὰ ἐκφέρω κρίσεις, τὰς θεμε-
λιώδεις θρησκευτικὰς ἀντιλήψεις τῶν παλαιῶν εἰς τὸ συγκεκριμένον θέμα, διὰ νὰ κα-
τανοήσωμεν εὐχερέστερον τὴν ἀναγωγὴν τῶν Διοσκούρων εἰς τὴν τάξιν τῶν θεῶν. Οἱ
πρωτόγονοι παρεδέχοντο ὅτι μετὰ θάνατον ὑπῆρχον διάφοροι καταστάσεις εἰς τὰς
ὁποίας μετέβαινον αἱ ψυχαὶ τῶν τεθνεώτων. Διὰ τὴν παροῦσαν ἐργασίαν μᾶς ἐνδιαφέ-
ρουν δύο καὶ αὐτὰς διὰ βραχείων θὰ ἀναπτύξωμεν. Αἱ δύο αὗται καταστάσεις εἶναι. α) Τῆς ἡρωοποιήσεως καὶ β) τῆς θεοποιήσεως ἢ ἀποθεώσεως⁶¹. Ἀφορμὴν διὰ τὴν ἀνα-
φορὰν εἰς τὰς περιπτώσεις τῆς ἡρωοποιήσεως καὶ θεοποιήσεως μᾶς παρέσχεεν ὁ στίχος
1659 τῆς Τραγῳδίας τοῦ Εὐριπίδου «Ἑλένη», «ἐπεὶπερ ἡμᾶς Ζεὺς ἐποίησεν θεούς».

Ἡ ἡρωοποίησις ἢ ἡ ἡρωολατρεία ἦτο μία βαθμὶς ἠθικῆς τελειότητος κατωτέρα
τῆς θεοποιήσεως. Συνήθη ἐπιθέτα διὰ τῶν ὁποίων ἐχαρακτηρίζοντο οἱ ἡρωοποιούμε-
νοι ἢ οἱ θεοποιούμενοι ἦσαν πολλὰ καὶ μάλιστα ἐνδεικτικὰ τῆς μεγίστης ἐπιδράσεως
τὴν ὁποίαν ἥσκουν οἱ ἀνωτέρω εἰς τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα τῶν κοινῶν θνητῶν.
Τὴν πρώτην ἀρχὴν τῶν ἐπιθέτων αὐτῶν εὐρίσκομεν εἰς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη. Ταῦτα ἦσαν:
δῖος, διογενής, διοτραφής, θεῶ ἐναλίγκιος, θεοειδής, θεοείκελος, θεσπέσιος, σωτήρ,
εὐεργέτης κ.ἄ. Δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὴν θεοποίησιν τῶν ἡρώων τῆς ἐθνικῆς τῶν
Ἑλλήνων θρησκείας κάτι ἀνάλογον πρὸς τὴν ἁγιοποίησιν τῶν ἡρώων τῆς Χριστιανι-
κῆς θρησκείας, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ὁποίας οἱ Ἅγιοι δὲν εἶναι θεοί. Διαθέτουν ὁ-
μως κατὰ θεῖαν παραχώρησιν δυνάμεις ὑπερφυσικὰς καὶ ἐν πολλοῖς ρυθμίζουν τὴν
ἠθικὴν διαβίωσιν τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι πολλὰ ἐξαρτοῦν ἀπὸ τὴν εὐνοίαν ἢ δυσμέ-
νειαν αὐτῶν.

Ἀντικείμενα ἡρωοποιήσεως ἢ θεοποιήσεως ἦσαν αἱ ψυχαὶ τῶν ἀρίστων, οἱ
ὅποιοι προεκινδύνουν **ὕπερ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ**. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν: α) **Οἱ ἡγέται**
«Οἱ δὲ λέγοντες τοὺς πρώτους τῶν ἀνθρώπων ἡγεμονεύσαντας... πλείονα δύναμιν αὐτοῖς
περιθέντας καὶ τιμὴν πρὸς τὸ ὑποκοῦναι τὰ πλήθη, τούτοις χρόνῳ τελευτήσαντας θεοὺς
ὑποληφθῆναι» Σέξτ' Ἐμπ. Πρὸς Φυσικοὺς Α, 34. «οἱ μὲν γὰρ ἥρωες, οἷς ἐκέλευεν θύειν,
ἀρχηγέται Πλαταιέων ἦσαν»⁶³. Ἐπίσης «ἀρχηγὸς χώρας θυσίαις ἥρωας ἐνοίκους ἱλα-
σο... οἱ φθίμενοι δέρονται ἐς ἥελιον δύνοντα»⁶⁴. β) **Οἱ ἡρωϊκοὶ πολεμισταί**. γ) **Οἱ εὐερ-
γέται**, οἱ ὅποιοι προσέφερον εἰς τὴν πόλιν μεγάλην εὐεργεσίαν, τὰ ἀποτελέσματα τῆς
ὁποίας εἶχον ἀγαθὴν ἐπίδρασιν εἰς τὴν ὁμαλὴν καὶ ἀσφαλῆ διαβίωσιν, ἔτι δὲ συνέβα-
λον εἰς τὴν συνεχῆ πρόοδον καὶ βελτίωσιν τῶν διεπουσῶν τὸν δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν
βίον ἐνὸς συγκεκριμένου λαοῦ ἀρχῶν καὶ συνθηκῶν διακυβερνήσεως⁶⁵. δ) **Οἱ νομοθέ-
ται**, οἱ ὅποιοι κατὰ τὰς ἀρχηγόνους δοξασίας ἦσαν συνομιληταὶ τῶν θεῶν καὶ συγχρό-
νως δέκται καὶ διαβιβασταὶ τῶν θεϊκῶν νόμων πρβλ. τὰς παραδόσεις περὶ τοῦ Μίνωος,
τοῦ Λυκούργου, τοῦ Μωϋσέως, τοῦ Νουμᾶ⁶⁶ κ.ἄ. ε) **Οἱ Οἰκισταὶ** καὶ γενικῶς ὅλοι οἱ
ἐνδοξοὶ πρόγονοι, οἱ ὅποιοι ἐθεωροῦντο φορεῖς ὑπερανθρώπου δυνάμεως καὶ σοφίας.
Αἱ δὲ πράξεις των καὶ τὰ κατορθώματά των ὑπερέβαινον τὴν ἀνθρωπίνην δυνατότητα
πρβλ. «ὁ δ' Ἀλέξανδρος ἔξω τῆς ἄρκτου καὶ τῆς οἰκουμένης ὀλίγου δεῖν πάσης μεθει-

στήκει»⁶⁷. Ἐξ αὐτῶν ἄλλοι ἐθεωροῦντο **θεογέννητοι ἢ ἰσόθεοι ἢ ἰσολύμπιοι**.

Ὁ Εὐήμερος⁶⁸ ἰσχυρίζετο, ὅτι καὶ οἱ κατὰ τὴν ἐποχὴν του λατρευόμενοι ὡς θεοὶ ἦσαν καὶ αὐτοὶ κάποτε ἄνθρωποι παλαιολιθίου ἐποχῆς. Οὗτοι ἐθεοποιήθησαν διὰ τὴν συμβολὴν τῶν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ διὰ τὰς ὑπηρεσίας τὰς ὁποίας προσέφερον διὰ νὰ διασφαλίσουν τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῶν εἰς τὰ δάση καὶ τὰς πεδιάδας περιπλανωμένων ὁμάδων καὶ φυλῶν ἀρχικῶς καὶ τῶν πρώτων κοινοτήτων μεταγενεστέρως. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἡ λαϊκὴ πίστις καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Εὐήμερου ἡρωοποίησεν καὶ ἐθεοποίησεν πρόσωπα συγκεκριμένα, πρόσωπα ἱστορικά, πρόσωπα θεωρούμενα ὡς φορεῖς ὑπερφυσικῆς καὶ θείας δυνάμεως, ἡ φήμη τῶν ὁποίων εἶχε διαδοθῇ καὶ ἐπιβληθῇ εἰς τὴν συνείδησιν τῶν ἀνθρώπων. Ὀλίγα παραδείγματα ἀπὸ τῶν πολλῶν, ἀναφερόμενα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων παραθέτω κατωτέρω πρὸς πληρεστέραν ὑποστήριξιν τῆς μελέτης.

Ἡροδ. 1,168 «...Κλαζομένιος Τιμήσιος κτίσας... τιμὰς νῦν ὑπὸ Τηίων τῶν ἐν Ἀβδήροισι ὡς ἥρωος ἔχει».

Τοῦ αὐτοῦ. 5, 47. «ἐπὶ γὰρ τοῦ τάφου αὐτοῦ ἡρώιον ἰδρυσάμενοι θυσίῃσι αὐτὸν ἱλάσκονται».

Τοῦ αὐτοῦ. 7,117. «τούτῳ δὲ τῷ Ἀρταχαίῳ θύουσι Ἀκάνθιοι ἐκ θεοπροπίου ὡς ἥρωι».

Τοῦ αὐτοῦ. 1.65. «Λυκούργου τῶν Σπαρτιητέων δοκίμου ἀνδρὸς ἐλθόντος ἐς Δελφούς ἐπὶ τὸ χρηστήριον, ὡς ἐσήμει ἐς τὸ μέγαρον, ἰθὺς ἡ Πυθίη λέγει τάδε:

Ἦκεις, ὦ Λυκόοργε, ἐμὸν ποτὶ πύονα νηὸν / Ζηνὶ φίλος καὶ πᾶσιν Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσι./ διζω ἢ σε θεὸν μαντεύσομαι ἢ ἄνθρωπον-/ ἀλλ' ἔτι καὶ μᾶλλον θεὸν ἔλπομαι, ὦ Λυκόοργε». Αὐτόθι 66 «...τῷ δὲ Λυκούργῳ τελευτήσαντι ἱρὸν εἰσάμενοι σέβονται μεγάλως». Ἐδῶ ἔχομεν· α) Ἀπορίαν τῆς Πυθίας, ἐὰν πρέπει νὰ χαρακτηρίσῃ τὸν Λυκούργον «τὸν νῦν κατεστεῶτα κόσμον Σπαρτιήτησι» θεὸν ἢ ἄνθρωπον, β) ὁμολογίαν ὅτι πρὸς τιμὴν τοῦ «ἱερὸν εἰσάμενοι σέβονται μεγάλως».

Δημοσθ. 19,280 «τῶν τὰ μέγιστ' ἀγάθ' ὑμᾶς εἰργασμένων, οὓς νόμῳ διὰ τὰς εὐεργεσίας ἃς ὑπῆρξαν εἰς ὑμᾶς ἐν ᾧ πᾶσι τοῖς ἱεροῖς ἐπὶ ταῖς θυσίαις σπονδῶν καὶ κρατήρων κοινωνοὺς πεποιήσθε, καὶ ᾗδετε καὶ τιμᾶτ' ἐξ ἴσου τοῖς ἥρωσι καὶ τοῖς θεοῖς».

Θουκ. 5,11 «μετὰ δὲ ταῦτα τὸν Βρασίδαν οἱ ξύμμαχοι πάντες... δημοσίᾳ ἔθαψαν... καὶ τὸ λοιπὸν οἱ Ἀμφιπολιταὶ περιεΐρξαντες αὐτοῦ τὸ μνημεῖον, ὡς ἥρωι τε ἐντέμνουσι καὶ τιμὰς δεδώκασιν ἀγῶνας καὶ ἐτησίους θυσίας... νομίσαντες τὸν μὲν Βρασίδαν σωτήρα τε σφῶν γεγενῆσθαι καὶ ἐν τῷ παρόντι...».

Φίλοστράτου, Βίος Ἀπολλωνίου 8,5 «πᾶς ἄνθρωπος ἀγαθὸς νομιζόμενος θεοῦ ἐπωνυμία τιμᾶται». Σέξτ. Ἐμπ. Α. 37. «Καὶ τοὺς Τυνδαρίδας δὲ φασὶ τὴν τῶν Διοσκούρων δόξαν ὑπελθεῖν πάλιν νομιζομένων εἶναι θεῶν· τὰ γὰρ δύο ἡμισφαίρια, τό τε ὑπὲρ τὴν γῆν καὶ τὸ ὑπὸ γῆν, Διοσκούρους οἱ σοφοὶ τῶν τότε ἀνθρώπων ἔλεγον. διὸ καὶ ὁ ποιητὴς τοῦτο αἰνιττόμενός φησιν ἐπ' αὐτῶν ἄλλοτε μὲν ζώουσ' ἑτερήμεροι, ἄλλοτε δ' αὖτε τεθῆσιν, τιμὴν δὲ λελόγχασιν ἴσα θεοῖσιν».

Ἐπιθυμοῦντες οἱ ἀρχαῖοι νὰ ἐξυψώσουν ἔτι περισσότερον ἀνθρώπους προικισμένους μὲ ἐξαιρετὰ ψυχικὰ καὶ σωματικὰ χαρίσματα, ἐπενόησαν τὴν θεῖαν καταγωγὴν, ὅτι δηλαδὴ ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς γονεῖς τῶν ἀνωτέρω ἦτο θεὸς ἢ δαίμων. Δι' αὐτὸ καὶ τὰ εἰς τοὺς θνητοὺς αὐτοὺς ἀναφερόμενα, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἐπιθετὰ **δῖος, διογενής, διοτρεφής** κ.ἄ. προσδιώριζον ὅλους ἐκεῖνους, τῶν ὁποίων ἡ καταγωγὴ ἔπρεπε νὰ διασταλῇ ἀπὸ τοῦ γένους τῶν πολλῶν.

Ὁ Σπεύσιππος εἰς τὸν Διογένη Λαέρτιον λέγει, ὅτι εἰς τὰς Ἀθήνας ὑπῆρχε παράδοσις, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Πλάτων ἐθεωρεῖτο υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος. «Σπεύσιππος δ' ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Πλάτωνος περιδεῖπνῳ καὶ Κλέαρχος ἐν τῷ Πλάτωνος ἐγκωμίῳ καὶ Ἀναξилаΐδης ἐν τῷ δευτέρῳ περὶ φιλοσόφων φασίν, ὡς Ἀθήνησιν ἦν λόγος, ὥραϊαν οὖσαν Περικτιόνην βιάζεσθαι τὸν Ἀρίστωνα καὶ μὴ ἐπιτυγχάνειν· πανόμενόν τε τῆς βίας ἰδεῖν τὴν τοῦ Ἀπόλλωνος ὄψιν, ὅθεν καθαρὰν γάμου φυλάζει ἕως τῆς ἀποκνήσεως»⁶⁹. Πρβλ. «ὥσπερ ὁ Ἡρακλῆς ὁ ἐξ Ἀλκμήνης καὶ Διός. ἦν μὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς, ὡς φασίν, Ἀλκαῖος τοῦνομα, ὑπέδραμε δὲ τὴν Ἡρακλέους προσηγορίαν νομιζομένου παρὰ τοῖς τότε Θεοῦ». Σέξτ. Ἐμπ. ἐνθ' ἀν. Α, 35.

Ὁ Ἄρατος ἐθεωρήθη υἱὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ· «τὴν δὲ ἐπὶ τῷ δράκοντι Ἀριστοδόμαν Ἀράτου μητέρα εἶναι λέγουσι καὶ Ἄρατον Ἀσκληπιοῦ παῖδα εἶναι νομίζουσιν»⁷⁰ Πρβλ. «καὶ οἱ καὶ τὰ τῆς γενέσεως ἐπιφανέστερα ὑπάρχει νομίζουσι. Νικοτελεία γὰρ τῇ μητρὶ αὐτοῦ δαίμονα ἢ θεὸν δράκοντι εἰκασμένον συγγενέσθαι λέγουσι. τοιαῦτα δὲ καὶ Μακεδόνας ἐπὶ Ὀλυμπιάδι καὶ ἐπὶ Ἀριστοδόμῃ Σικωνίους οἶδα εἰρηκότας, διάφορα δὲ τοσόνδε ἦν· Μεσσήνιοι γὰρ οὐκ ἐποιοῦσιν Ἀριστομένην Ἡρακλεῖ παῖδα ἢ Διί, ὥσπερ Ἀλέξανδρον Ἀμμωνι οἱ Μακεδόνες καὶ Ἄρατον Ἀσκληπιῷ Σικωνίοι»⁷¹.

Ὁ Εὐθύμος ἐθεωρεῖτο υἱὸς τοῦ ποταμίου θεοῦ Καικίνου· «γένος μὲν δὴ ἦν ὁ Εὐθύμος ἐκ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Λοκρῶν, οἱ χώραν τὴν πρὸς τῷ Ζεφυρίῳ τῇ ἄκρᾳ νέμονται, πατρὸς δὲ ἐκαλεῖτο Ἀστυκλέους· εἶναι δὲ αὐτὸν οὐ τούτου, ποταμοῦ δὲ οἱ ἐπιχώριοι τοῦ Καικίνου φασίν...»⁷².

Ἐπίσης ὁ Θεαγένης ὁ Θάσιος ἐθεωρεῖτο υἱὸς τοῦ Ἡρακλέους· «τῶν δὲ βασιλέων τῶν εἰρημένων ἐστῆκεν οὐ πόρρω Θεαγένης ὁ Τιμοσθένους Θάσιος· Θάσιοι δὲ οὐ Τιμοσθένους παῖδα εἶναι Θεαγένην φασίν, ἀλλὰ ἱερᾶσθαι μὲν Ἡρακλεῖ τὸν Τιμοσθένη Θασίῳ, τοῦ Θεαγένους δὲ τῇ μητρὶ Ἡρακλέους συγγενέσθαι φάσμα εἰκὸς Τιμοσθέναι»⁷³ Ὡσαύτως ὁ Καῖσαρ ἐλατρεῦθη ὡς ἐπιφανὴς θεὸς γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Ἄρεως καὶ τῆς Ἀφροδίτης.

Εἶδομεν ὅτι ὁ Εὐριπίδης εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Τραγωδίας «Ἑλένη» διὰ βραχέων παρουσίασε τὸν μῦθον τῶν Διοσκούρων. Οἱ Τυνδάρειοι κόροισι τεθνᾶσι καὶ οὐ τεθνᾶσι καὶ ἄστροις ὁμοιωθέντες φῶς εἶναι θεοί. Ἡ μνεία τοῦ σχετικοῦ μύθου ἐκρίθη ἀπαραίτητος, ἐπεὶ ἐπρόκειτο εἰς τὸ τέλος τοῦ δράματος νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν θείαν ιδιότητα τῶν Διοσκούρων. Εἰς τὸν στίχον 140 μεταχειρίζεται τὸ ρῆμα «φασί», τὸ ὁποῖον, ὡς γνωστόν, σημαίνει «ἰσχυρίζονται». Ὁ ἰσχυρισμὸς ὅμως αὐτὸς εἶναι ὑποκειμενικὸς καὶ πιθανὸν νὰ μὴ πείθῃ. Διὰ τοῦτο εἰς τὸν στίχον 1659 χρησιμοποιεῖ τὸ ρῆμα «ἐποίησε». Τὸ ἴδιον ρῆμα χρησιμοποιεῖ καὶ ὁ Ξενοφῶν. «Ζεὺς τε γὰρ ὅσων μὲν θνητῶν οὐσῶν μορφῆς ἠράσθη, συγγενόμενος εἶα αὐτὰς θνητὰς εἶναι. ὅσων δὲ ψυχᾶς ἀγαθαῖς ἀγασθείη, ἀθανάτους τοὺτους ἐποίει· ὧν Ἡρακλῆς μὲν καὶ Διόσκουροί εἰσι, λέγονται δὲ καὶ ἄλλοι»⁷⁴. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἡ διακήρυξις τῆς θεοποιήσεως δὲν εἶναι προῖον ὑποκειμενικοῦ ἰσχυρισμοῦ, ἀλλ' ἀντικειμενικὴ πραγματικότης. Ὁ Ζεὺς «ὁ πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε» τοὺς κατέστησε θεοὺς καὶ ἐπομένως τὸ περιεχόμενον τῶν ἀμέσως ἀκολουθούντων στίχων 1663-5 εἶναι πραγματοποιήσιμον καὶ ἡ θεϊκὴ ιδιότης τῶν νέων ἀσκεῖ ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν εἰς τὴν λαϊκὴν ψυχὴν. Εἰς τοὺς στίχους αὐτοὺς παρατηροῦμεν μετὰ πόσης αὐθεντίας ὑπόσχονται τὴν ἐξασφάλισιν «οὐρίου πνεύματος». Ἀναφορὰ εἰς τὴν θείαν ιδιότητα τῶν Διοσκούρων ὡς σωτήρων τῶν πλεόντων γίνεται εἰς τὰς ἐν τῇ τετάρτῃ παραγράφῳ ἀναγραφόμενας περικοπὰς.

IV. ΟΙ ΤΥΝΔΑΡΙΔΑΙ ΩΣ ΣΩΤΗΡΕΣ ΕΠΙΧΘΟΝΙΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΩΚΥΠΟΡΩΝ ΤΕ ΝΕΩΝ

Εἰς τὰ προηγούμενα τμήματα τῆς ἐργασίας παρατηρήσαμεν, ὅτι διὰ νὰ καταξιωθῇ ἕνας θνητὸς νὰ ἀποκτήσῃ θεϊκὰς ιδιότητες καὶ νὰ ἀπολαύσῃ θεῶν τιμῶν πρέπει προηγουμένως νὰ πληροῖ ὀρισμένους βασικὰς προϋποθέσεις. Τὰς ἀπαραιτήτους αὐτὰς προϋποθέσεις εἶδομεν, ὅτι εἶχον οἱ Διόσκουροι καὶ διὰ τῶν ὁποίων ἐπεβλήθησαν εἰς τὴν συνείδησιν τῶν συγχρόνων ἀλλὰ καὶ τῶν μεταγενεστέρων. Κατόπιν αὐτῶν τῶν διαπιστώσεων, νομίζω, ὅτι δυνάμεθα τώρα νὰ ἐξετάσωμεν ἐκτενέστερα τὴν ιδιότητα τῶν Διοσκούρων ὡς προστατῶν τῶν ναυτικῶν.

Πολλοὶ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀναφέρουν τὴν παράδοσιν περὶ τῆς ιδιότητος τῶν Διοσκούρων καὶ σωτήρων τῶν πλεόντων. Ἀλλὰ ὁ Ὅμηρικὸς Ὑμνος εἰς Διοσκούρους θὰ πρέπει κατὰ τὴν γνώμην μου νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ σημαντικωτέρα τῶν πηγῶν. Ἐνεκα οἰκονομίας χώρου δὲν παραθέτω αὐτούσιον τὸ κείμενον τοῦ ὕμνου. Θὰ προσπαθῇσω ὁμως νὰ δώσω ὠλοκληρωμένην εἰκόνα τοῦ περιεχομένου του εἰς τὸν ἀναγνώστην, τονίζων ἰδιαιτέρως τὰ σημεῖα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐξυπηρετοῦν τὸ σκοπὸν τῆς ἐργασίας.

Ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρω Ὑμνου τὸ μεγαλύτερον τμῆμα ἀναφέρεται εἰς τὴν ιδιότητα τῶν Τυνδαριδῶν ὡς σωτήρων *«ἐπιχθονίων ἀνθρώπων ὠκυπόρων τε νεῶν»*. Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Ὑμνου ὁ ἄγνωστος ποιητὴς μᾶς παραδίδει τὰ στοιχεῖα τῆς ταυτότητος τῶν Διοσκούρων, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον. Συγκεκριμένως μᾶς δηλώνει τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς *«Ζεὺς»* καὶ τῆς μητρὸς *«Λήδα»*, καθὼς καὶ τὸν τόπον καταγωγῆς. Ὑπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ Ταυγέτου ἡ Λήδα μιχθεῖσα μετὰ τοῦ εἰς κύκνον μεταμορφωθέντος Διὸς συνέλαβε καὶ ἔτεκε τοὺς διδύμους ἀδελφούς. Διαφορετικὴν παράδοσιν περὶ τοῦ τόπου τῆς γεννήσεως τῶν Διοσκούρων ἀναφέρει ὁ Πανσανίας⁷⁶, ὅπως εἶδομεν ἀνωτέρω. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Ὅμηρικὸς Ὑμνος μᾶς περιγράφει τὴν ιδιότητα ἣ τὸ *«ἐπάγγελμα»* τῶν διδύμων ἀδελφῶν, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν *«ἐπιχθονίων ἀνθρώπων ὠκυπόρων τε νεῶν»*.

Νομίζω, ὅτι εἰς τὴν φράσιν *«ἐπιχθονίων ἀνθρώπων ὠκυπόρων τε νεῶν»* δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν δύο ἐδλογοφανεῖς ἐκ πρώτης ὄψεως ἐρμηνείας. Κατὰ τὴν πρώτην ἐρμηνείαν θὰ πρέπει νὰ διαστείλωμεν τὸ νόημα τῆς φράσεως *«ἐπιχθονίων ἀνθρώπων»* ἀπὸ τοῦ νοήματος τῆς φράσεως *«ὠκυπόρων τε νεῶν»*. Τὴν πιθανὴν αὐτὴν διαστολὴν μᾶς παρακινεῖ νὰ κάμωμεν ἡ ὑπαρξίς τοῦ συνδέσμου *«τε»*. Ὁ σύνδεσμος *«τε»* ἂν δὲν δεχθῶμεν ὅτι ἡ ὑπαρξίς του θεραπεύει ἀποκλειστικῶς τὴν μετρικὴν ἀνάγκην τοῦ στίχου⁷⁷, τότε διαστέλλει σαφῶς τὸ νόημα τῶν δύο φράσεων. Ἐτεκε δηλαδὴ ἡ Λήδα σωτήρας *«ἐπιχθονίων ἀνθρώπων»* καὶ *«ὠκυπόρων νεῶν»*. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ὁ *«τε»* λαμβάνεται ὡς ἐπιδοτικὸς καὶ ὄχι ὡς συνδετικὸς⁷⁸. Ἐὰν ὁμως δεχθῶμεν ὡς πιθανὴν τὴν ἐκδοχὴν, ὅτι ἡ παρουσία τοῦ *«τε»* εἰς τὸ κείμενον ὀφείλεται εἰς λόγους ἐξυπηρετοῦντας τὴν τεχνικὴν δομὴν τοῦ στίχου, τότε διὰ τῆς φράσεως *«ἐπιχθονίων ἀνθρώπων»* δὲν πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν πᾶσαν τάξιν ἀνθρώπων, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν τὴν τάξιν τῶν ναυτικῶν. Τὴν τάξιν ἐκείνην ἐκ τῶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν τὸ ἔμψυχον περιεχόμενον τῶν ὠκυπόρων νεῶν. Ὁ τρόπος τῆς περιγραφῆς *«μιχθεῖσ' ἐν φιλότῃ κελαινῇ Κρονίωνι/ σωτήρας τέκε παῖδας ἐπιχθονίων ἀνθρώπων/ ὠκυπόρων τε νεῶν»* μᾶς παρέχει τὴν δυνατότητα νὰ διατυπώσωμεν τὴν ἐξῆς ἐδλογον ἀπορίαν. Μήπως ἡ ιδιότης αὐτὴ τῶν κούρων τοῦ Διὸς δὲν ἀπεκτήθη κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπὶ

γῆς παρουσίας των καὶ συγκεκριμένως ἀπὸ τῆς εἰδικῆς προστασίας, τὴν ὁποίαν παρέσχον εἰς κινδυνεύοντας ναυτικούς; Μήπως ἦτο δηλαδὴ προωρισμένον τὸ εἶδος τῆς θείας ιδιότητος καὶ προκαθωρισμένον τὸ πεδῖον τῆς δράσεως καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντός των; Ἐνὸς ἐνδιαφέροντος τοῦ ὁποίου ἀντικείμενον ἦτο τὸ περιεχόμενον (**οἱ ἐπιχθόνιοι ἄνθρωποι**) καὶ ὄχι τὸ περιέχον (**αἱ ὠκύποροι νῆες**). Διότι τὰ πλοῖα ἄνευ πληρώματος ἔχουν ἀσφαλῶς μεγίστην σημασίαν διὰ τὸν πλοιοκτήτην εἶναι ὁμῶς ἀντικείμενα ἄνευ ἰδιαιτέρας σημασίας διὰ τὴν θεότητα.

Ἡ σκέψις αὐτὴ μᾶς βοηθεῖ νὰ δεχθῶμεν ὡς πλέον πιθανὴν τὴν δευτέραν ἐρμηνείαν. Δεχόμενοι τὴν δευτέραν ἐρμηνείαν ὡς πιθανωτέραν εἵμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ περιορίσωμεν τὴν δραστηριότητα καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀδελφῶν εἰς τὴν τάξιν τῶν ναυτικῶν καὶ ὄχι εἰς ὅλους τοὺς θνητοὺς ἀνεξαιρέτως. Νομίζω ὅτι ἐδῶ πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν τὴν ἀπάντησιν τοῦ Ἑρμοῦ εἰς τὴν ἀπορίαν τοῦ Ἀπόλλωνος «... Ὁ δὲ Ἀσκληπιὸς ἰᾶται, σὺ δὲ παλαίειν διδάσκεις... ἡ δὲ Ἄρτεμις μαιεύεται καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος ἔχει τινὰ τέχνην ἢ θεοῖς ἢ ἀνθρώποις χρησίμην, οὗτοι δὲ τί ποιήσουσιν ἡμῖν; ἢ ἄργοι εὐωχῆσονται τηλικοῦτοι ὄντες;»

Ἑρμῆς: «Οὐδαμῶς, ἀλλὰ προστέτακται αὐτοῖν ὑπηρετεῖν τῷ Ποσειδῶνι καὶ καθιπεύειν δεῖ τὸ πέλαγος καὶ ἑάν που ναῦτας χειμαζομένους ἰδῶσιν, ἐπικαθήσαντας ἐπὶ τὸ πλοῖον σῶζειν τοὺς ἐμπλέοντας»⁷⁹. Ὁ Λουκιανὸς εἰς τὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν ἀπόσπασμα συμφωνεῖ μετὰ τοῦ ποιητοῦ τοῦ Ὀμηρικοῦ Ὑμνου, ὅτι δηλ. ἡ θεία ιδιότης ὡς σωτήρων τῶν πλεόντων ἐδόθη εἰς τοὺς Διοσκούρους παρὰ τοῦ Διὸς καὶ δὲν ὑπῆρξεν αὐτὴ καρπὸς συγκεκριμένης ἐπιγείου δραστηριότητος.

Ὑπὲρ τῆς δευτέρας ἐρμηνείας συνηγορεῖ ἐπίσης καὶ τὸ περιεχόμενον ὧν τῶν ὑπολοιπῶν στίχων τοῦ Ὑμνου, οἱ ὁποῖοι περιέχουν λέξεις σχετικὰς πρὸς τὸ ναυτικὸν ἐπάγγελμα καὶ κυρίως λέξεις, διὰ τῶν ὁποίων ἐπισημαίνεται ὁ κίνδυνος ἐκ τῆς «**λευκῆς ἁλός**».

Εἰς ὅλους τοὺς στίχους τοῦ Ὑμνου δὲν ὑπάρχει λέξις, ἡ ὁποία νὰ ἀναφέρεται εἰς ἄλλην ἀσχολίαν τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως. Ὅθεν οἱ ἐπιχθόνιοι ἄνθρωποι εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν πρέπει νὰ εἶναι τὰ πληρώματα τῶν «**ὠκύπορων νῶν**».

Αἱ φράσεις «**σπέρχωσιν ἅελλαι χειμέριαι κατὰ πόντον ἀμείλιχον**», «**οἱ δ' ἀπὸ νηῶν εὐχόμενοι καλέουσι Διὸς κούρους μεγάλοιο...**», «**τὴν δ' ἄνεμός τε μέγας καὶ κύμα θαλάσσης θῆκαν ὑποβρυχίην**», «**αὐτίκα δ' ἀργαλέων ἀνέμων κατέπευσαν ἀέλλας**», «**κύματα δ' ἐστόρεσαν λευκῆς ἁλὸς ἐν πελάγεσσι**» εἶναι χαρακτηριστικαὶ τοῦ κινδύνου, τὸν ὁποῖον περικλείει τὸ ναυτικὸν ἐπάγγελμα, καθὼς καὶ τῆς σφοδρότητος τῶν φαινομένων καὶ τῆς σοβαρότητος τοῦ ἐπαπειλοῦντος τοῦ ναῦτας κινδύνου. Ἡ ζωνηρότης τῆς περιγραφῆς καὶ ἡ χρησιμοποίησις λέξεων ἐπιτεινουσῶν τὴν εἰκόνα τοῦ ἀνέμου, τοῦ κύματος καὶ τοῦ κινδύνου σκοπὸν ἔχει νὰ τονίσῃ τὴν θεϊκὴν καὶ θαυματουργικὴν, τὴν παντοδύναμον, θὰ ἔλεγον, δύναμιν τῶν Διοσκούρων, οἱ ὁποῖοι «**αὐτίκα κατέπανσαν ἀργαλέων ἀνέμων ἀέλλας καὶ ἐστόρεσαν κύματα λευκῆς ἁλός**». Ἡ φράσις «**οἱ δ' ἀπὸ νηῶν εὐχόμενοι καλέουσι Διὸς κούρους μεγάλοιο...**» παρέχει τὴν δυνατότητα νὰ προβάλῃ κάποιος τὸν ἰσχυρισμόν, ὅτι μετὰ τῶν εὐχομένων ὑπάρχουν καὶ μὴ ναυτικοὶ κατὰ τὸ ἐπάγγελμα δηλ. ἐπιβάται, καὶ ἐπομένως ἡ σωτηρία ἀφορᾷ εἰς πλεονάζοντάς τινας ἀνθρώπων καὶ ὄχι μόνον εἰς τὴν τάξιν τῶν ναυτικῶν. Εὐλογος ὁ ἰσχυρισμός. Ἀλλὰ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς εὐχῆς καὶ τοῦ ἐπαπειλοῦντος κινδύνου δὲν ἔχει καμμίαν σημασίαν τὸ ἰδιαίτερον ἐπάγγελμα τῶν πιθανῶν ἐπιβατῶν, διότι ναῦται καὶ ἐπιβάται εἶναι ἀντιμέτωποι κοινῷ κινδύνῳ καὶ κοινῇ μοίρᾳ, ἡ σωτηρία τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς εὐ-

νοίας ἢ δυσμενείας τῶν Διοσκούρων ἢ ἀπὸ τῆς ἀνταποκρίσεως τὴν ὁποίαν θὰ ἔχουν αἱ εὐχαὶ ἀμφοτέρων πρὸς τοὺς τὸ πέλαγος ἐπιτηροῦντας θεϊκοὺς διδύμους. Εἶναι ἀμφοτέροι τὸ περιεχόμενον τῶν ὠκυπόρων νεῶν τοῦ ὁποίου σωτῆρες εἶναι τὰ ἀγλαὰ τέκνα τῆς Λήδας, τὰ ὁποῖα «αὐτίκα δ' ἀργαλέων ἀνέμων κατέπαυσαν ἀέλλας, κύματα δ' ἐστόρεσαν λευκῆς ἀλὸς ἐν πελάγεσσι» Πρβλ. «Τότε ἐγερθεῖς ἐπετίμησε τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσῃ, καὶ ἐγένετο γαλήνη μεγάλη»⁸⁰.

Ἐνῶ εἰς τὸν Ὀμηρικὸν Ὑμνον ἡ εὐεργετικὴ προστασία τῶν Διοσκούρων ἐξαντλεῖται εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν πλεόντων, καὶ ἦτο μᾶλλον προκαθορισμένη, εἰς τὰ κείμενα τῶν ἄλλων συγγραφέων ἀποδίδεται εἰς αὐτοὺς μεγαλύτερον πεδῖον δράσεως περιλαμβάνον πλείονας τάξεις ἀνθρώπων καὶ ὄχι μόνον τὴν τάξιν τῶν ναυτικῶν.

Ἐτέρα σημαντικὴ πηγή, ἡ ὁποία ἐξυπηρετεῖ τὸν σκοπὸν τῆς παρούσης μελέτης ἀποτελοῦν σχετικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰς τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου:

Ἑλένη 1663-5.

«πλεῖ ζὼν πόσει σῶ· πνεῦμα δ' ἔξειτ' οὖριον·
σωτῆρε δ' ἡμεῖς σὼ κασιγνήτω διπλῶ
πόντον παριπνεύοντε πέμψομεν πάτραν»

Ἡλέκτρα 1238-1243

«Ἀγαμέμνωνος παῖ, κλυθι· δίπτυχοι δέ σε
καλοῦσι μητρὸς σύγγονοι Διόσκοροι,
Κάστωρ κασίγνητός τε Πολυδεύκης ὄδε.
δεινὸν δὲ ναὸς ἀρτίως πόντου σάλον
παύσαντ' ἀφίγμεθ' Ἄργος, ὥς ἐσείδομεν
σφαγὰς ἀδελφῆς τῆσδε, μητέρος δὲ σῆς».

Ἡλέκτρα 1347-1355

«νῶ δ' ἐπὶ πόντον Σικελὸν σπουδῇ
σφύσοντε νεῶν πρῶρας ἐνάλους
διὰ δ' αἰθερίας στείχοντε πλακὸς
τοῖς μὲν μυσαροῖς οὐκ ἐπαρήγομεν,
οἷσιν δ' ὅσιον καὶ τὸ δίκαιον
φίλον ἐν βιότῳ, τούτους χαλεπῶν
ἐκλύοντες μόχθων σφύζομεν.
οὕτως ἀδικεῖν μηδεὶς θελέτω
μηδ' ἐπιόρκων μέτα συμπλείτω
θεὸς ὦν θνητοῖς ἀγορεύω.

Ἡλέκτρα 990-3

«καὶ τοῖν ἀγαθοῖν ζύγγοι κούροι
Διός, οἳ φλογεράν αἰθέρ' ἐν ἄστροις
ναίουσι, βροτῶν ἐν ἀλὸς ῥοθίοις
τιμὰς σωτῆρας ἔχοντες».

Εὐριπ. Ι,Τ. 272

«εἴτ' οὖν ἐπ' ἀκταῖς θάσσετον Διοσκόρω»,

Ἄξιον ἰδιαιτέρας σημειώσεως εἶναι τὸ περιεχόμενον τῶν στίχων 1350-56 τῆς Ἡλέκτρας.

«τοῖς μὲν μυσαροῖς οὐκ ἐπαρήγομεν,
οἷσιν δ' ὅσιον καὶ τὸ δίκαιον

φίλον ἐν βίῳ, τούτους χαλεπῶν
ἐκλύοντες μόχθων σῶζομεν.
οὕτως ἀδικεῖν μηδεὶς θελέτω
μηδ' ἐπιόρκων μέτα συμπλείτω
θεὸς ὦν θνητοῖς ἀγορεύω».

Ἐὰν τὸ τμήμα αὐτὸ εἶχε παραδοθῇ ἀδέσποτον, θὰ ἡδυνάμεθα χωρὶς δισταγμὸν νὰ τὸ ἀποδώσωμεν εἰς Χριστιανὸν συγγραφέα. Ἐνῶ εἰς τὸν Ὀμηρικὸν Ὑμνον ἡ παροχὴ τῆς σωτηρίας ἀφορᾷ ἀδιακρίτως εἰς πάντας τοὺς ἐπιχθονίους ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν τὸ ἔμψυχον περιεχόμενον τῶν ὠκυπόρων νεῶν, εἰς τοὺς ἀνωτέρω στίχους ὁ ὑπάρχων θεὸς διακηρύσσει πρὸς τοὺς θνητούς, ὅτι:

«τοῖς μὲν μυσσαροῖς οὐκ ἐπαρήγομεν

.....

καὶ μηδεὶς ἀδικεῖν θελέτω μηδὲ μετ'
ἐπιόρκων συμπλείτω», ἀλλὰ
«Οἷσιν τὸ δσιον καὶ τὸ δίκαιον

φίλον ἐν βίῳ, τούτους σῶζομεν
χαλεπῶν μόχθων ἐκλύοντες».

Καὶ εἰς ἄλλους συγγραφεῖς ὑπάρχουν μαρτυρίαι, διὰ τῶν ὁποίων ἐξαίρεται ὁ ἠθικὸς καὶ ἐνάρετος χαρακτὴρ τῶν διδύμων.

«Φιλαδελφία δὲ ὑπερήνεγκαν πάντας, οὔτε γὰρ περὶ ἀρχῆς οὔτε περὶ ἄλλου τινὸς ἤρισαν»⁸¹. Ὁμοίως «...πρὸς δὲ τούτοις δικαιοσύνη καὶ εὐσεβεία παρὰ πᾶσι σχεδὸν ἀνθρώποις ἔσχον δόξαν»⁸².

Φανερὰ καθίσταται ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ Ὀμηρικοῦ θρησκευτικοῦ ἰδεώδους ἀφ' ἐνός, τοῦ ὁποίου οἱ θεοὶ κατὰ τὸν Λουκῖανόν εἶναι κακοῦργοι, μοιχοί, φιλοπόλεμοι ἔτι δὲ γαμοῦσι ἀδελφάς, γονεῦσι ἐπιβουλεύουσι καὶ πρὸς ζῶα ἐξομοιοῦνται χάριν ἐρώτων, καὶ τῆς συγκριτικῶς ἐξελιγμένης θρησκευτικῆς συνειδήσεως τῶν μεταγενεστέρων χρόνων ἀφ' ἐτέρου, ἡ ὁποία ἤθελεν, ὅπως οἱ θεοὶ ἴστανται ὑπεράνω τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ ἀδυναμιῶν.

Ὅπως εἶδομεν καὶ εἰς τὰ κείμενα τοῦ Εὐριπίδου περιορισμένη εἶναι ἡ δρᾶσις τῶν Διοσκούρων. Δὲν ἀφίσταται τοῦ Ὀμηρικοῦ Ὑμνου, εἰς τὸν ὁποῖον, ὡς γνωστόν, οἱ Τυνδαρίδαι παρουσιάζονται ὡς προστάται τῶν ναυτικῶν.

Σχετικόν, ἀλλὰ μὲ μεταφορικὴν ἔννοιαν, εἶναι τὸ κατωτέρω ἀπόσπασμα, εἰλημμένον ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ Πλάτωνος Εὐθύδημος (293α). Εἰς αὐτὸ γίνεται ἐπὶ κλήσις πρὸς τοὺς «**ναυαγοσώστας**» Διοσκούρους νὰ σώσουν τοὺς ἐπικαλουμένους τὴν βοήθειαν αὐτῶν ὄχι ἐκ τῆς τρικυμίας τῆς θαλάσσης, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ λόγου τοιαύτης: «...ἐπειδὴ ἐν ταύτῃ τῇ ἀπορίᾳ ἐνεπεπτώκει, πᾶσαν ἤδη φωνὴν ἠφίειν, δεόμενος τοῖν ξένοιον ὥσπερ Διοσκούρων ἐπικαλούμενος σῶσαι ἡμᾶς, ἐμὲ τε καὶ τὸ μεῖράκιον, ἐκ τῆς τρικυμίας τοῦ λόγου...».

Ἐπειδὴ, ὡς προελέχθη, θέμα τῆς παρουσίας μελέτης εἶναι ἡ παρὰ τοῦ θεοῦ ζεύγους παρεχομένη προστασία πρὸς τοὺς ναυτιλλομένους καὶ ὄχι ἡ πολλαπλῇ τοιαύτῃ δηλ. ἡ εἰς πλείονας ἀνάγκας καὶ κινδύνους τῶν ἀνθρώπων ἀναφερομένη, δι' αὐτὸ δὲν θὰ ἐπεκταθῇ καὶ εἰς αὐτήν. Ἀπλῶς θὰ ἀναφέρω μερικὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα μᾶς παρέχουν τὴν δυνατότητα νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου ἡ τοπικὴ λατρεία κατέστη παγκόσμιος καὶ ἡ περιορισμένη παροχὴ βοηθείας καὶ εἰς συγκεκριμένην περίπτωσηιν κατέστη ἀπεριόριστος.

Προηγουμένως όμως θα αναφέρω μερικά αποσπάσματα από κείμενα επιφανών συγγραφέων, εις τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν μαρτυρία σχετικά πρὸς τὴν ἀρχικὴν ιδιότητα τῶν Διοσκούρων.

«Ὅμοίως γὰρ ἂν εἴποιεν καὶ ὁ Λάκων ἔσκωψεν, ἐπεὶ τις ἐκέλευσεν αὐτὸν χειμαζόμενον ἐπικαλέσασθαι τοὺς Διοσκούρους»⁸³ Ἐπίσης «τοῦ θεοῦ μέμνησο, ἐκεῖνον ἐπικαλοῦ βοηθὸν καὶ παραστάτην, ὥς τοὺς Διοσκούρους οἱ πλείοντες»⁸⁴.

Ἦσαυτως «ταύτη ἐπέθεσαν καὶ γεωργοὶ Δήμητρος ὄνομα καὶ ποιμένες Πανὸς καὶ ναῦται Λευκοθέας καὶ κυβερνήται Διοσκόρων» Δίων. Χρυσ. 5,50. (σημ. ὑπὸ τὴν λέξιν «ταύτη» ἐννοεῖ «τῇ τύχῃ») Ἐπίσης «...πρῶτον μὲν τοὺς ἀδελφοὺς εἰς θεοὺς ἀνήγαγε, βουλομένη δὲ πιστὴν ποιῆσαι τὴν μεταβολὴν οὕτως αὐτοῖς τὰς τιμὰς ἐναργεῖς ἔδωκεν, ὥσθ' ὀρωμένους ὑπὸ τῶν ἐν τῇ θαλάσῃ κινδυνεύόντων σφῆζειν, οἵτινες ἂν αὐτοὺς εὐσεβῶς κατακαλέσωνται» (Ἰσοκρ. Ἑλένης Ἐγκώμιον 61). Καὶ εἰς τὸ ἀνωτέρω ἀπόσπασμα παρατηροῦμεν, ὅτι οἱ Διόσκουροι σφῆζον τοὺς κινδυνεύοντας τότε μόνον, ἂν εὐσεβῶς παρακαλέσουν.

Τὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα ἀκολουθοῦν, παρουσιάζουν ἀξιοσημείωτον διαφορὰν ἀπὸ τοῦ Ὀμηρικοῦ Ὑμνου καὶ τῶν περικοπῶν ἐκ τῶν τραγῳδιῶν τοῦ Εὐριπίδου. Πρόκειται συγκεκριμένως περὶ τῆς ἀνωτέρω διατυπωθείσης ἀπορίας α) ἂν οἱ Διόσκουροι ἐγεννήθησαν διὰ νὰ γίνουν ἐπαγγελματίαι «ναυαγοσῶσαι», ἀφοῦ προηγουμένως ἀναλάβουν διατεταγμένην ὑπηρεσίαν πλησίον τοῦ Ποσειδῶνος ἢ β) ἂν ἡ «ἐπαγγελματικὴ αὐτῇ» ιδιότης ἀπεδόθη εἰς αὐτοὺς παρὰ τῶν διαφυγόντων τὸν κίνδυνον ναυαγίου ἢ τρικυμίας ἀνθρώπων. Ἀπὸ τῆς ἀπειλῆς ἑνὸς τοιούτου κινδύνου ἐλυτρώθησαν τὰ μέλη τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας. Πρβλ.

*Καὶ μὴν Αἰτωλὶς κρατερὸν Πολυδεύκεα Λήδῃ
Κάστορά τ' ὠκυπόδων ὥρσεν δεδαημένον ἥπιον
Σπάρτηθεν· τοὺς δ' ἦγε δόμοις ἐνὶ Τυνδαρείοιο
τηλυγέτους ὠδῖνι μῆ τέκεν· οὐδ' ἀπίθησεν
νισσομένοις· Ζηνὸς γὰρ ἐπάξια μῆδετο λέκτρων»⁸⁵.*

«... ὁ δ' οὐρανίῳ ἀτάλαντος
ἀστέρι Τυνδαρίδης, οὐπὲρ κάλλισται ἔασιν
ἐσπερίην διὰ νύκτα φαεινομένου ἀμαρυγαί.
τοῖος ἔην Διὸς υἱὸς...

ἀλλὰ οἱ ἀλκῇ
καὶ μένος ἥύτε θηρὸς ἀέξατο»⁸⁶.

«αὐτὸν δ' ὥστε θεὸν Πολυδεύκεα δεξιόωντο
πάντοθεν ἀγρόμενοι»⁸⁷.

«τοὺς δ' ὁλοὸν μεσσηγὺ δέος λάβεν εἰσαῖοντας
φοθογῆν τε Ζηνὸς τε βαρὺν χόλον. οὐ γὰρ ἀλύζειν
ἔννεπεν οὔτε πόρους δολιχῆς ἀλός, οὔτε θυέλλας
ἀργαλέας, ὅτε μὴ Κίρκη φόνον Ἀψύρτοιο
νηλέα νίψειεν· Πολυδεύκεα δ' εὐχετάσθαι
Κάστορά τ' ἀθανάτοισι θεοῖς ἦνωγε κελεύθους
Αὐσονίης ἔμπροσθε πορεῖν ἀλὸς ἢ ἐνὶ Κίρκην
δήουσιν, Πέρσης τε καὶ Ἑλίοιο θυγατέρα.
Ἦς Ἀργὸν ἰάχησεν ὑπὸ κνέφας· οἱ δ' ἀνόρουσαν

Τυνδαρίδαι, καὶ χεῖρας ἀνέσχεθον ἀθανάτοισιν
εὐχόμενοι τὰ ἕκαστα»⁸⁸.

«δηναῖοι δ' ἄκτὰς ἄλμυρᾶς εἰσαφίκοντο
Ἥρης ἐννεσίῃσι, δι' ἔθνεα μυρία Κελτῶν
καὶ Λιγύων περὼντες ἀδήιοι. ἀμφὶ γὰρ αἴνῃν
ἡέρα χεῦε θεὰ πάντ' ἥματα νισσομένοισιν.
μεσσότατον δ' ἄρα τοίγε διὰ στόμα νηὶ βαλόντες
Στοιχάδας εἰσαπέβαν νήσους σόοι εἵνεκα κούρων
Ζηγὸς ὁ δὴ βωμοὶ τε καὶ ἱερὰ τοῖσι τέτυκται
ἔμπεδον· οὐδ' οἷον κείνης ἐπίκουροι ἔποντο
ναυτιλίας· Ζεὺς δέ σφι καὶ ὀπιγόνων πόρε νῆας»⁸⁹.

Μεταξὺ τῶν 64 μελῶν τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας ἦσαν καὶ οἱ ἀδελφοὶ Κάστωρ καὶ Πολυδεύκης. Ἡ συμπεριφορὰ αὐτῶν κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ πλοῦ καὶ ἡ συμβολὴ εἰς τὴν ἀπόκρουσιν φοβερῶν κινδύνων ὑπῆρξε σωτήριος. Ἐδῶ νομίζω ὅτι ὑπάρχει ἡ σημαντικὴ διαφορὰ ἀπὸ τῆς παραδόσεως τοῦ Ὀμηρικοῦ Ὑμνου. Ἐκεῖ παραδίδεται, ὅτι ἡ Λήδα «μυχθεῖσα Κρονίῳνι τέκε παῖδας σωτήρας ἐπιχθονίων ἀνθρώπων ὠκυπόρων τε νεῶν» δηλ. ἡ ἰδιότης τῶν διδύμων ὡς σωτήρων ἦτο δεδομένη ἀπὸ τῆς γεννήσεώς των, ἐνῶ εἰς τὸ ἔπος τοῦ Ἀπολλωνίου, ἡ ἰδιότης ὡς σωτήρων τῶν πλεόντων ἀπεκτήθη κατὰ τὴν συγκεκριμένην ἐπίγειον καὶ σωτήριον ἐνέργειάν των, δηλαδή διὰ τῆς συμβολῆς αὐτῶν εἰς τὴν αἰσίαν ἔκβασιν τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας. Σχετικὰ εἶναι καὶ τὰ ἐξῆς κείμενα: «Τοὺς δ' Ἀργοναύτας φασὶν ἐκ τῆς Τρωάδος ἀναχθέντας εἰς Σαμοθράκην κομισθῆναι, καὶ τοῖς μεγάλοις θεοῖς τὰς εὐχὰς ἀποδόντας πάλιν ἀναθεῖναι τὰς φιάλας εἰς τὸ τέμενος τὰς ἔτι καὶ νῦν διαμενούσας»⁹⁰. «ἀποδείξεις δὲ τούτων φέρουσι, δεικνύντες τοὺς παρὰ τὸν ὠκεανὸν κατοικοῦντας Κελτοὺς σεβομένους μάλιστα τῶν θεῶν τοὺς Διοσκόρους· παραδόσιμον γὰρ αὐτοὺς ἔχειν ἐκ παλαιῶν χρόνων τὴν τούτων τῶν θεῶν παρουσίαν ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ γεγεννημένην, εἶναι δὲ καὶ τὴν παρὰ τὸν ὠκεανὸν χώραν οὐκ ὀλίγας ἔχουσαν προσηγορίας ἀπὸ τε τῶν Ἀργοναυτῶν καὶ τῶν Διοσκόρων»⁹¹. «Ὅτι παραδέδονται Κάστωρ καὶ Πολυδεύκης, οἱ καὶ Διόσκουροι, πολὺ τῶν ἄλλων ἀρετῇ διενεγκεῖν καὶ συστρατεῦσαι τοῖς Ἀργοναύταις ἐπιφανέστατα»⁹².

Ἀκολουθοῦν ὀλίγα κείμενα ἐμφαίνοντα τὴν πολλαπλὴν ἀγαθοποιὸν ἐπίδρασιν εἰς τὴν θρησκευτικὴν συνειδήσιν τῶν ἀνθρώπων τῶν ἀποθεωθέντων υἱῶν τῆς Λήδας. Μιάς παρουσίας, ἡ ὁποία δὲν σταματᾷ πλέον εἰς τὰ ἥρεμα «ἀκρογιάλια» καὶ τοὺς ἀσφαλεῖς λιμένας, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται καὶ εἰς ἄλλας τάξεις ἀνθρώπων, διὰ τοὺς ὁποίους ὁ κίνδυνος δὲν προέρχεται ἀπὸ «τῶν χειμερίων ἀελλῶν» καὶ «τῆς λευκῆς ἀλός», ἀλλὰ ἀπὸ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων ἀνταγωνισμῶν.

Οὔτοι διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς πίστεως⁹³ καὶ ἐπικλήσεως κατώρθωσαν νὰ ἐξέλθουν νικηταὶ εἴτε εἰς τὸ πεδῖον τῶν μαχῶν εἴτε εἰς ἄλλους τομεῖς τοῦ κοινωνικοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ τῶν φυσικῶν κινδύνων. «ἐπέκειτό σφισι φοβερώτερος ἢ κατὰ ἀνδρὸς ἐνὸς εἶναι μανίαν. Ἐνθα δὴ καὶ παρ' ἀχράδα πεφυκυῖάν που τοῦ πεδίου, παρὰ ταύτην Ἀριστομένην οὐκ εἶα παραθεῖν ὁ μάντις Θεόκλος· καθέζεσθαι γὰρ τοὺς Διοσκοῦρους ἔφασκεν ἐπὶ τῇ ἀχράδι. Ἀριστομένης δὲ εἰκὼν τῷ θυμῷ καὶ οὐκ ἀκροώμενος τὰ πάντα τοῦ μάντεως, ὡς κατὰ τὴν ἀχράδα ἐγίνετο, ἀπόλλυσι τὴν ἀσπίδα, Λακεδαιμονίοις τε τὸ ἀμάρτημα τοῦ Ἀριστομένου παρῆσεν αὐτῶν ἀποσωθῆναι τινὰς ἐκ τῆς φυγῆς· διέτρυψε γὰρ τὴν ἀσπίδα ἀνευρεῖν πειρώμενος»⁹⁴. Αἱ ἀντίπαλοι παρατάξεις ἦσαν: Ἀριστομένης καὶ ἐπίλεκτοι Μεσσηνιοὶ - Ἀλέξανδρος καὶ ἄριστοι Λακεδαιμόνιοι. Ἐνίκησεν ἡ παρατάξις τοῦ Ἀρι-

στομένους και ἐπέφερε τελείαν σύγχυσιν εἰς τὴν παράταξιν τοῦ Ἀλεξάνδρου.

«Ἐπεὶ δὲ ἦν ἔως, οἱ λοχαγοὶ καὶ οἱ ταξίαρχοι καινὰ ὄπλα καὶ δυοῖν ἵππων ἔχοντες καὶ βωμόν αὐτόματον ἰδόντες, διήγγειλαν, ὥς οἱ Διόσκουροι συμμαχήσαντες ἦκοιεν. Οἱ στρατιῶται θαρρήσαντες καὶ τὰς γνώμας ἐνθεοὶ γενόμενοι γενναίως ἠγωνίσαντο καὶ τοὺς Ἀρκάδας ἐνίκησαν»⁹⁵.

«Ἀριστομένης ὁ Μεσσήνιος, Λακεδαιμονίων πάνδημον θυσίαν τοῖς Διοσκούροις ἐπιτελούντων, μετὰ ἐνὸς φίλου, λευκῶν ἵππων ἐπέβησαν ἄμφω, καὶ ταῖς κεφαλαῖς περιεθηκάτην χρυσοῦς ἀστέρας· καί, νυκτὸς ἤδη προϊούσης, ἐπεφάνησαν κατὰ σύμμετρον διάστημα τοῖς Λακεδαιμονίοις, ἔξω πόλεως μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων πανηγυρίζουσιν. Οἱ μὲν δὴ, Διοσκούρων ἐπιφάνειαν οἰηθέντες γεγονέναι, προήεσαν ἐς μέθην καὶ ἡδονὴν πλείονα· οἱ δέ, ἀπὸ τῶν ἵππων καταβάντες, τὰ ξίφη σπασάμενοι, πλείστους καταφονεύσαντες αὐτῶν, καὶ δὴ ἀφιππεύσαντες ᾤχοντο»⁹⁶.

«Ἰάσων πόλεμον νικήσας ἔφη πρὸς τὴν μητέρα, τοὺς Διοσκούρους φανερωτάτους αὐτῷ γενέσθαι συμμάχους, καὶ διὰ τοῦτο εὐχασθαι νικήσας ξενίσαι τοὺς θεοὺς»⁹⁷. Οἱ Λοκροὶ ἔστειλαν εἰς τὴν Σπάρτην πρέσβεις διὰ νὰ ζητήσουν βοήθειαν ἐναντίον τῶν Κροτωνιατῶν. Οἱ Λακεδαιμόνιοι «ἀπεκρίθησαν αὐτοῖς συμμάχους διδόναι τοὺς Τυνδαρίδας. Οἱ δὲ πρέσβεις εἴτε προνοίᾳ θεοῦ εἴτε τὸ ῥηθὲν οἰωνισάμενοι προσεδέξαντο τὴν βοήθειαν παρ' αὐτῶν καὶ καλλιερήσαντες ἔστρωσαν τοῖς Διοσκόροις κλίνην ἐπὶ τῆς νηὸς καὶ ἀπέπλευσαν εἰς τὴν πατρίδα»⁹⁸, «ἀλεξίκακε Ἡράκλεις καὶ Ζεὺς ἀποτρόπαιε καὶ Διόσκουροι σωτῆρες πολέμοις καὶ ἐχθροῖς ἐντυχεῖν γένοιτο καὶ συγγενέσθαι τοιοῦτῳ τινί»⁹⁹.

Τὸ κατωτέρω ἀναφερόμενον παράδειγμα ἡρωισμού ἐπράχθη, ὅτε οἱ Διόσκουροι εὗρισκοντο ἐν ζωῇ.

«Καθ' ὃν δὴ χρόνον λέγουσι τοὺς ἀδελφοὺς τῆς Ἑλένης Διοσκόρους στρατεύσαντας ἐπὶ τὴν Ἀφιδναν καὶ τὴν πόλιν ἐλόντας ταύτην μὲν κατασκάψαι, τὴν δ' Ἑλένην ἀπαγαγεῖν εἰς Λακεδαίμονα παρθένον οὖσαν, καὶ μετ' αὐτῆς δούλην τὴν μητέρα Θησέως Αἰθραν»¹⁰⁰.

Ἀκόμη καὶ εἰς χρόνους μεταγενεστέρους, δηλ. κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Καινῆς Διαθήκης, διατηρεῖται ἡ πίστις ἢ εἰς τοὺς διδύμους ἀδελφοὺς ἀναφερομένη, ἢ σχετικὴ πρὸς τὴν ιδιότητα αὐτῶν ὡς βοηθῶν τῶν πλεόντων. Ἀξιοσημείωτον τυγχάνει τὸ γεγονός, ὅτι ἢ εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων ὑπάρχουσα σχετικὴ μαρτυρία προέρχεται ἀπὸ περιοχὴν ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ἡ πίστις αὐτὴ εἶχε πρὸ πολλοῦ ὑπερβῆ τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ συγγραφέως τῶν Πράξεων τὰ καλλίτερα πλοῖα ἦσαν τὰ Ἀλεξανδρινὰ ἱστιοφόρα.

Εἰς τὸ Κεφ. 28,11 τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, παρέχεται ἡ ἐξῆς σημαντικωτάτη πληροφορία, ἢ ὅποια ἀποδεικνύει τὴν μεγάλην ἀπήχησιν, τὴν ὅποιαν εἶχεν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων τῆς τότε γνωστῆς Οἰκουμένης ἢ παρὰ τῶν Διοσκούρων παρεχομένη βοήθεια εἰς τὰ κινδυνεύοντα πλοῖα.

«Μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας ἀνήχθημεν ἐν πλοίῳ παρακεχευμακότεν ἐν τῇ νήσῳ, Ἀλεξανδρίνῳ, παρασῆμῳ Διοσκούροις»¹⁰¹.

Ἐνταῦθα ἔχομεν νὰ κάμωμεν τὴν ἐξῆς παρατήρησιν. Ὅτι δηλ. ἐκτὸς τῆς καθιερώσεως κρατικῆς λατρείας, ἐκτὸς τῆς ἰδρύσεως ἢ ἀφιερώσεως ναῶν ἢ εἰδικῶν τόπων λατρείας ἢ σχετικῆς τελετῆς - ἀκολουθίας, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, ὑπῆρχε καὶ τὸ ἔθιμον τῆς ἀφιερώσεως καὶ πλοίων πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν σωτῆρων. Τὸ νόημα τῆς φράσεως «παρασῆμῳ Διοσκούροις» εἶναι σαφέστατον. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ τονισθῇ

ἐνταῦθα ἰδιαίτερος εἶναι τὸ ἐξῆς. Τὸ ἔθιμον τῆς ἀφιερώσεως τῶν πλοίων εἰς τοὺς Διοσκούρους πρέπει νὰ εἶναι ἐλληνικόν, διότι οἱ υἱοὶ τῆς Λήδας καὶ τοῦ Διὸς ἢ τοῦ «Τυνδάρεω» διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν Σπάρτην ἐτιμήθησαν ὡς θεοί. Τὸ φαινόμενον αὐτὸ εἰς τὴν ἐποχὴν μας εἶναι σύνηθες. Καὶ σήμερον μεταξὺ τῶν πολλῶν ἀφιερώσεων τῶν πλοίων εἰς προσφιλῇ τοῦ πλοιοκτῆτου πρόσωπα εὐρίσκομεν καὶ ἱκανὰς εἰς τὸν προστατὴν τῶν ναυτικῶν Ἅγιον Νικόλαον, ὁ ὁποῖος εἰς τὸν Ἑλλαδικὸν κατ' ἐξοχὴν χῶρον ἀντικατέστησε τοὺς Διοσκούρους.

Ἀμαρούσιον 1979

SUMMARY

THE DIOSCURI AS PROTECTORS OF THE NAVY

According to our mythology the Dioscuri had divine or noble origin. Their mother was Leda and their father was Zeus or Tyndareo. They were brave and heroic youths, who through their heroic achievements and generally with their charitable actions, acquired great fame which quickly passed beyond the Frontiers of their country Sparta, and spread through all the, then, known world. The primitive tribes, with the basic vessels and navigational instruments which they possessed, could not confront the dangers arising out of «The White Sea». As a result of this, the hope of their salvation and generally, the safety of their voyages was placed with many sea deities.

Amongst these deities, special place was given to the twin brothers, Kastor and Polydeuces. In almost all the ancient texts and works of art, namely from Homer till the early Christian years, there is a tradition concerning the life-saving attributes of the Dioscuri which exercised great influence over the religious sentiments of the Ancient Greeks. This belief in the existence of holy protection which was capable of replacing human defects and weakness resulting from the dangers of the «angry sea» survived until some years after Christ. Then one important change took place. The position of the Dioscuri was taken by Saint Nicholas.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Πολλὰ μαρτυρία ὑπάρχουν σχετικὰ πρὸς τὴν παράδοσιν τῶν Θηβαίων Διοσκούρων. Πρβλ. «Ἀντιόπη δ' ἔτεκε Ζῆθον καὶ Ἀμφίονα διὸν Ἀσωποῦ κούρη ποταμοῦ βαθυδινήεντος, Ζηνὶ τε κυσαμένη καὶ Ἐποπεί ποιμένι λαῶν» Πανσ. 2.6.4. Αὐτόθι 1.38.9 2.6.1 9.17.4. Σχόλια εἰς Ἀπολλωνίου Ροδίου 4.1090 Εὐρ. Ἡρακλ. 29. «Ἀμφίον' ἡδὲ Ζῆθον, ἐγκόνω Διός».

2. Πανσ. 4.2.6,7 «Ἀφαρεῖ καὶ τοῖς παισὶ καὶ τῇ γυναικὶ Ἀρήνῃ... Ἀφαρεῖ δὲ τῶν παίδων πρεσβύτερος μὲν καὶ ἀνδρείότερος Ἰδας, νεώτερος δὲ ἦν Λυγκεύς...». Θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι ἀδελφικὰ θεϊκὰ ζεύγη μὲ τὴν προσωνομίαν Διόσκουροι ὑπῆρξαν καὶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα ὁμως δὲν ἐνδιαφέρουν τὴν παροῦσαν μελέτην.

3. Πανσ. 4.31.9

4. Αὐτόθι 3.26.2,3

5. «Περιήρει δὲ ἐγεγόνεσαν ἐκ Γοργοφόνης τῆς Περσέως Ἀφαρεὺς καὶ Λεύκιππος» Πανσ. 4.2.4

6. «Κυνόρτα δὲ ἐγένετο Οἰβάλος. οὗτος Γοργοφόνῃ τε τὴν Περσέως γυναῖκα ἔσχεν ἐξ Ἄργους καὶ παῖδα ἔσχε Τυνδάρεων» Πανσ. 3.1.4.

7. Ἀπολλοδώρου Μυθογράφου 3.10.4. «...Οἰβάλου δὲ καὶ Νηίδος νύμφης Βατείας, Τυνδάρεων...».

8. «Καὶ Λήδην εἶδον τὴν Τυνδαρέου παράκοιτιν, ἥ β' ὑπὸ Τυνδαρέῳ κρατερόφρονε γείνατο παῖδε, Κάστορα θ' ἱππόδαμον καὶ πῦξ ἀγαθὸν Πολυδεύκεα...». Ὁμ. Ὀδ. λ. 298 ἐξ.

9. Δίον. Χρυσ. 11.43.44

10. «Κάστορα καὶ Πολυδεύκε' αἰέσειο Μοῦσα λίγεια, Τυνδαρίδας, οἱ Ζηνὸς Ὀλυμπίου ἐξεγένοντο· τοὺς ὑπὸ Ταῦγέτου κορυφῆς τέκε πότνια Λήδη λάθρῃ ὑποδηθεῖσα κελαίναφείῃ Κρονίωνι, Χαίρετε Τυνδαρίδαι, ταχέων ἐπιβήτορες ἵπων». Ὁμ. Ὑμν. XVII Εἰς Διοσκούρους.

11. Διαφορετικὸν τρόπον γεννήσεως τῶν Διοσκούρων ἀναφέρει ὁ Ὁράτιος. Εἰς τὴν σχετικὴν πρὸς τὴν γέννησιν τῶν παραδόσιν τοῦ Ὁρατίου γίνεται λόγος περὶ δύο διδύμων ὧν. Ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἐγεννήθησαν οἱ Διόσκουροι Κάστωρ καὶ Πολυδεύκης, ἐνῶ ἀπὸ τοῦ ἄλλου ἐγεννήθη ἡ Ἑλένη καὶ πιθανῶς ἡ ἀδελφὴ τῆς Κλυταιμνήστρα. Hor., Ars Poetica 147.

12. Καλλίνου, 1.20 D. πρβλ. Ἰλ. Π 425 Ὀδ. ξ 239.

13. Διοδ. 6.6.1.

14. Αἰσχ. Ἀγ. 938

15. Πανσ. 3.13.1

16. Θουκ. 4.110

17. Δημοσθ. 19 (περὶ τῆς Παραπρεσβείας) 158

18. Πολυβ., Ἱστοριῶν τὰ Σφωδόμενα 4.67,9 καὶ 68,2 4.73,5 5.60,4

19. Πανσ. 3.20.2 Αὐτόθι 3.20.1 «ἡ δὲ Πολυδεύκειά ἐστιν αὕτη τε ἡ κρήνη καὶ Πολυδεύκους ἱερὸν ἐν δεξιᾷ τῆς ἐς Θεράπην ὁδοῦ».

20. Αὐτόθι 3.13.1 καὶ 3.14.6 «προελθόντι δὲ ἀπὸ τοῦ Δρόμου Διοσκούρων ἱερὸν καὶ Χαρίτων» Ἐπίσης 1.18.1 «τὸ δὲ ἱερὸν τῶν Διοσκούρων ἐστὶν ἀρχαῖον...».

21. Στράβ., Γεωγρ. V. 3,5

22. Πλουτ. Σύλλας 33,4 πρβλ. Δίων. Κασ. 59. 28.5

23. Πανσ. 5.15.5 Αὐτόθι 10.33.6 «...εἰσὶν ἐν τῇ ἀγορᾷ βωμοί, καὶ αὐτοὺς οἱ μὲν Διοσκούρων, οἱ δὲ ἐπιχωρίων εἶναι φασιν ἡρώων».

24. Αὐτόθι 8.21.4

25. Αὐτόθι 4.31.9 καὶ 3.26.3 «ταύτῃ τῇ νησίδι (Πέφνω) ἀγάλματα Διοσκούρων χαλκᾷ μέγεθος ποδιαῖα ἐν ὑπαίθρῳ τῆς νησίδος ἐστίν». Πρβλ. G.W CLARKE, The Dioscuri of the Lacus Juturnae, LATOMUS, XXVII 1968 147-48.

26. Πολυαῖνου, Στράτηγ. Βιβλ. Δεύτερον 31,2 (1) Πινδ. Ἰσθμ. 5.30

27. Ἀθῆν. 4.184 ῥ(Π, 315).

28. Πλάτ. Νόμ. 7,6 (796 B)

29. Πανσ. 4.27. 1-6.

30. Πολυαῖνου, ἐνθ' ἄν. Βιβλ. Πέμπτον 5,8,2 14.17,2

31. Ὁμ. Ἰλ. A 482 Ὀδ. β 428 η 252 μ 421, 438

32. Ἡρόδ. 2,96

33. Ὀδ. μ 230

34. Ἡρόδ. 1,194² 3,37² 3,59³ 7,100²

35. Αὐτόθι 1,166³ Πινδ. Πύθ. 4.341 «ἐπεὶ δ' ἐμβόλου κρέμασαν ἀγκύρας ὑπερθεν».

36. Ὁμ. Ἰλ. K 35 A 600

37. Σοφ. Φιλ. 481-2 Αὐτόθι 1451 Εὐρ. Ἀνδρ. 1120

38. Πρβλ. Σοφ. Φιλ. 343 «ἦλθόν με νηὶ ποικιλοστόλῳ μέτα».

39. Πράξ. 28,11

40. Πρβλ. Ὁμ. Ὑμν. 33,8

41. Ἡσιόδ. Ἔργα καὶ Ἡμέραι 236-7 πρβλ. T. Lucreti Cari, De rerum natura II, 550 καὶ 557-8. «infridi maris insidias virisque dolumque ut vitare velint, neve ullo tempore credant».

42. PROVERBIA DIOGENIANI IV, 83, PAROEMIOGRAPHI GRAECI, THOMAS GAISFORD OSNABRÜCK 1972 W-GERMANY.

43. Διοδ. 12.14.2 πρβλ. Ἀράτου Σολέως, Φαινόμενα καὶ Διοσημεῖα 110-11 «...χαλεπὴ δ' ἀπέκειτο θάλασσα, καὶ βίον οὕτω νῆες ἀπόπροθεν ἠγίνεσκον, ἀλλὰ βόες καὶ ἀροτρα...» Ἐπίσης: Σόλ. 1,43 ἐξ. D. «...δ μὲν κατὰ πότον ἀλάται ἐν νηυσὶν χρήζων οἴκαδε κέρδος ἀγειν ἰχθυόεντ' ἀνέμοισι φορεόμενος ἀργαλείοισιν φειδωλὴν ψυχῆς σὺδεμίαν θέμενος».

44. Στράβ. ἐνθ' ἄν. 17.1,6 ἐξ. καὶ Φίλωνος, Εἰς Φλάκκον 5,26 ἐξ.

45. Ἄλλαι θαλάσσιαι θεότητες ἦσαν: ὁ ἀποβατήριος Δίας, ὁ Ποσειδῶν, οἱ Πρωτεύς, Νηρεὺς καὶ Φόρκυς γνωστοὶ ὡς «ἄλιοι γέροντες». Κατὰ μίαν διήγησιν (Kern, Orphicorum Fragmenta) ὁ Φόρκυς μαζί μὲ τὸν Κρόνον καὶ τὴν Ρέαν ἦσαν τὰ ἀρχαιότατα τέκνα τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Τιθύος, δύο θεοτήτων, αἱ ὁποῖαι κατήγοντο ἀπὸ τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς. Κατὰ τὸν Ἡσιόδον (Θεογ. 237) ἦτο υἱὸς τῆς Γαίας καὶ

του Πόντου. Οὕτως ὁ Φόρκυς ἦτο ὁ ἀρχηγὸς ὄλων τῶν θαλασσιῶν θεοτήτων. Ἐπίσης ὁ Γλαυκός, ὁ Μελικέρτης, ὁ Τρίτων, ἡ Ἰνώ, οἱ Κάβειροι, ἡ Θέτις, αἱ Νηρηίδες κ.ά.

46. Ὁμ. Ὑμν. XVII εἰς Διοσκούρους ἐνθ' ἄν.

47. Πρόκλου, Χρηστομ. (Cypria 106-109) πρβλ. Πινδ., Νέμ. 10,60. «τὸν γὰρ Ἰδας ἀμφὶ βουσίην πως χολωθείς ἔτρωσεν χαλκείας λόγχας ἀκμᾶ».

48. Πινδ., Νέμ. 10,74

49. Αὐτόθι 10,75 ἐξ.

49^α. Διὸς δὲ Λήδα συνελθόντος ὁμοιωθέντος κύκλῳ, καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν νύκτα Τυνδάρεω, ἐκ Διὸς μὲν ἐγεννήθη Πολυδεύκης καὶ Ἑλένη· Τυνδάρεω δὲ Κάστωρ. Ἀπολλοδ. Μυθολ. 3.10.7.

50. Αὐτόθι 10,80 ἐξ. πρβλ. Λουκιανού, Θεῶν Διάλογοι 25(26) ΑΠΟΛΛΩΝ «...ἀτὰρ εἰπέ μοι καὶ τότε, τί δήποτε οὐκ ἄμφω ζύνεισιν ἡμῖν, ἀλλ' ἐξ ἡμισείας ἄρτι μὲν νεκρός, ἄρτι δὲ θεὸς ἐστὶν ἄτερος αὐτῶν;» ΕΡΜΗΣ «Ὑπὸ φιλαδελφίας τοῦτο ποιοῦσιν· ἐπεὶ γὰρ ἔδει ἓνα μὲν τεθνάναι τῶν Λήδας υἱῶν, ἓνα δὲ ἀθάνατον εἶναι, ἐνείμαντο οὕτως αὐτοὶ τὴν ἀθανασίαν», πρβλ. Ἀπολλοδ. ἐνθ' ἄν. 3.11.2 «μὴ δεχομένου δὲ Πολυδεύκου τὴν ἀθανασίαν ὄντος νεκροῦ Κάστορος, Ζεὺς ἀμφοτέροις παρ' ἡμέραν καὶ ἐν θεοῖς εἶναι καὶ ἐν θνητοῖς ἔδωκε».

51. Ὀδ. λ. 298 ἐξ. πρβλ. Πρόκλου ἐνθ' ἄνωτ. «...καὶ Ζεὺς αὐτοῖς ἐτερήμερον νέμει τὴν ἀθανασίαν». Ἐπίσης: Ἀπολλοδώρου Βιβλ. Γ' 14 7 «Μὴ δεχομένου δὲ Πολυδεύκου τὴν ἀθανασίαν, ὄντος νεκροῦ Κάστορος, Ζεὺς ἀμφοτέροις παρ' ἡμέραν, καὶ ἐν θεοῖς εἶναι καὶ ἐν θνητοῖς, ἔδωκε».

52. Πινδ. ἐνθ' ἄν. 10,54 ἐξ.

53. πρβλ. Γ' Βασ. ΙΘ', Μετάστασις Προφήτου Ἡλίου. Ἐπίσης σχετικές παραδόσεις περὶ μεταστάσεως θνητῶν ὑπάρχουν τόσον εἰς τὴν Θύραθεν ὅσον καὶ εἰς τὴν Χριστ. Γραμματείαν, αἱ ὁποῖαι ἔχουν προκαλεῖσαι πολλὰς συζητήσεις μὲ θετικὰς ἢ ἀρνητικὰς τοποθετήσεις τῶν ἐρευνητῶν.

54. Λ.Ι. Φιλίππιδου, Ἱστορία τῆς Ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης, Ἀθῆναι 1958 σ. 223.

54α. Ἡ λατρεία πρὸς τοὺς Διοσκούρους εἶχε διαδοθῇ εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα πρβλ. [Bethe], Dioskuren, ἐν: PAULUS, Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft, (herausgegeben) hrsg. von Georg Wissowa, Neunter Halbband, (Stuttgart 1903) σ. 1087-1123.

55. Ἐρατοσθένους, Καταστερισμοὶ Χ

56. Διοδ. 4.31.1.

57. Πλουτ. Λύσ. 12.

58. Ὀρατ. Ὡδ. 1.3,1 ἐξ. Μία ἀπὸ τὰς ἀρχαιοτέρας μαρτυρίας, ἡ ὁποία ταυτίζει τοὺς προστάτας τῶν ναυτικῶν Διοσκούρων μὲ τὸν ἀστερισμόν, εἶναι καὶ τὸ ἀπόσπ. 109 D. L. PAGE (78 D) τοῦ ποιητοῦ Ἀλκαίου περὶ τὸν 7ον π.Χ. αἰῶνα.

59. Εὐρ. Ἑλ. 1659 πρβλ. Ἀπολλοδ. ἐνθ' ἄν. 3.11.2 «μεταστάντων δὲ εἰς θεοὺς τῶν Διοσκούρων...»

60. Διοδ. 6.6.1

61. Διὰ πλείονα περὶ τῆς ἀποθεώσεως τῶν Διοσκούρων ὡς καὶ σχετικὰς εἰκόνας βλ. Antoine HERMARY, IMAGES DE L'APOTHEOSE DES DIOSCURES, BCH CII 1978 51-76.

62. Πρβλ. «πολλοὶς δὲ δεομένοις ἐπικουρίας βεβηθηκέναι» Διοδ. ἐνθ' ἄν., Αὐτόθι «ἐπιφανεῖς βοηθοὶ τοῖς παρὰ λόγον κινδυνεύουσι γινόμενοι».

63. Πλουτ. Ἀριστ. 11,4

64. Αὐτόθι Σόλ. 9

65. πρβλ. «Ὁ δ' αὐτὸς αὐτοῦ κύριος ὢν τούτους προηρεῖτο τῶν ἀγώνων, ἐξ ὧν ἡμελλεν ἢ τῶν Ἑλλήνων ἢ τῆς αὐτοῦ πατρίδος εὐεργέτης γενήσεσθαι». Ἰσοκρ., Ἑλένης Ἐγκώμιον 25. Καὶ ἦτο τοιοῦτο τὸ μέγεθος τῶν ἀγώνων καὶ τηλικούτοι οἱ ἐξ αὐτῶν κίνδυνοι, ὥστε οἱ πάντες οὐκ ἐτόλμων ὑπομένειν.

66. Οἱ Κρήτες ἰσχυρίζοντο, ὅτι πραγματικὸς νομοθέτης δὲν ἦτο ὁ Μίνως, ἀλλ' ὁ Δίας. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐδέχοντο, ὅτι νομοθέτης δὲν ἦτο ὁ Λυκούργος, ἀλλ' ὁ Ἀπόλλων. Ἐπίσης καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐπίστευον, ὅτι οἱ νόμοι ἐδόθησαν εἰς τὸν Νουμᾶν παρὰ τῆς θεᾶς Ἡγερίας, ἐνῶ οἱ Τυρρηνοὶ ἔλεγον, ὅτι ἔλαβον τοὺς νόμους παρὰ τοῦ θεοῦ Ταγού. Ὡσαύτως καὶ οἱ Ἑβραῖοι ἐπίστευον, ὅτι ὁ Νόμος ἐδόθη εἰς τὸν Μωϋσῆν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπάνω εἰς τὸ Ὄρος Σινᾶ.

67. Αἰσχ. Κατὰ Κτησ. 165. Ὁ Κέκροψ καὶ ὁ Θησεύς, οἰκισταὶ τῶν Ἀθηνῶν γενόμενοι, εἶχον ναοὺς εἰς τὴν πόλιν. Ἐπίσης θυσίας ὡς οἰκιστῶν ἀπένειμαν: Ἡ Θῆρα εἰς τὸν Θῆραν, ἡ Τένεδος εἰς τὸν Τέννην, ἡ Μίλητος εἰς τὸν Μηλέα, ἡ Ἀμφίπολις εἰς τὸν Ἀγωνα, ἡ Ἄηλος εἰς τὸν Ἄνιον κ.ά. πρβλ. Ἡροδ. 1,168, Θουκ. 5,11.

68. Εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Κασσάνδρου περὶ τὸ 300 π.Χ. ἔζη ὁ Εὐήμερος, ὁ ὁποῖος ἦτο ἄθεος. Εἰς ἓνα ἔργον τοῦ «Ἱερὰ Γραφή» προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι οἱ θεοί, οἱ ἡμίθεοι καὶ οἱ ἥρωες τῆς μυθολογίας ἦσαν ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ὅταν ἔζων διεκρίθησαν διὰ τὰς σωματικὰς καὶ ψυχικὰς ἀρετάς των. Μετὰ θάνατον ἀπεδόθησαν εἰς αὐτοὺς θεῖαι τιμαί. Πρβλ. Σέξτ. Ἐμπ. ἐνθ' ἄν. 1.34 «Οἱ δὲ λέγοντες τοὺς πρώτους τῶν ἀνθρώπων ἡγεμονεύσαντας... πλείονα δύνανται αὐτοῖς περιθέντας καὶ τιμὴν πρὸς τὸ ὑπακοεῖν τὰ πλήθη, τούτους χρόνῳ τελευτήσαντας θεοὺς ὑποληφθῆναι»....

69. Diogenis Laertii, Vitae Philosophorum Lib. III, Plato 1

70. Πανσ. 2.10.3

71. Αὐτόθι 4.14.7
72. Αὐτόθι 6.6.4
73. Αὐτόθι 6.12.2.
74. Ξενοφ. Συμπ. 8,29
75. Ὅμ. Ὑμν. 33 Εἰς Διοσκούρους
76. Πaus. 3.26.3
77. Ὡς σχετικὸν παράδειγμα θὰ ἡδυνάμεθα νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὸ στίχον 559 τοῦ Φιλοκλήτου:
«φράσσον δ' ἄπερ γ' ἔλεξας, ὥς μάθω τί μοι». Ὁ γε λείπει ἀπὸ τὸ ἄριστον χειρόγραφον, ἐνῶ ὑπάρχει εἰς
πολλὰ ἀπόγραφα. Ὁ Wunder νομίζει, ὅτι προσετέθη χάριν τοῦ μέτρου, ἀφοῦ ἡ παρουσία τοῦ «γε» δη-
μιουργεῖ τὴν προηγουμένην συλλαβὴν φύσει μακράν, δηλαδὴ τέλειον ἱαμβον ... ἄπερ γ'.
78. Ὡς γνωστὸν ὁ σύνδεσμος καὶ -τε ἔχει πολλὰς σημασίας, διὰ τῶν ὁποίων παρέχεται ἡ δυνατότης
νὰ ἀποδίδεται ἐκάστοτε ἡ προσήκουσα ἐρμηνεία. Ἀναλόγως τῆς σημασίας τὴν ὁποίαν ὁ τε- καὶ ἔχει λαμ-
βάνει τὰς ἐξῆς ὀνομασίας: Συνδετικός, μεταβατικός, ἐμφατικός, ἐπιδοτικός, ὁμοιωματικός ἢ παραβολι-
κός, χρονικός, συσχετικός καὶ ἐπιτατικός.
79. Λουκιανοῦ, ἐνθ' ἂν. 25 (26) 286-287 πρβλ. Πaus. 2.1.9 «...καὶ οἱ Τυνδάρεω παῖδες, ὅτι δὴ σωτῆ-
ρες καὶ οὗτοι νεῶν καὶ ἀνθρώπων εἰσὶ ναυτιλλομένων» Ἐπίσης Πλουτ. Ἠθικά, 790 D «ὅτε Τυνδαριδᾶν
ἀδελφῶν ἄλιον ναῦταν πόθος βάλλει».
80. Ματθ. 8,26 Μάρκ. 4, 38-39
81. Ἐρατοσθένους ἐνθ' ἂν. X.
82. Διοδ. ἐνθ' ἂν. 6.6.1
83. Ἀριστοτ., Ἠθικῶν Εὐδ. 8.12.19 (1245 b)
84. Ἀρριανοῦ, τῶν Ἐπικλήτου Διατριβῶν 2.18.29 πρβλ. Διοδ. 4.43.1 Λουκιανοῦ ἐνθ' ἂν.
85. Ἀπολλωνίου Ροδίου, Ἀργοναυτικῶν Α' 146 ἐξ.
86. Αὐτόθι Β' 40 ἐξ
87. Αὐτόθι Β' 755
88. Αὐτόθι Δ' 584 ἐξ
89. Αὐτόθι Δ' 645
90. Διοδ. 4.49.8
91. Αὐτόθι 4.56.4
92. Αὐτόθι 6.6.1
93. Σχετικὴ εἶναι ἡ παράδοσις περὶ ἀμέσου ἀνταμοιβῆς διὰ τὴν πρὸς αὐτοὺς προσγενομένην τιμὴν
παρὰ τοῦ Σιμωνίδου τοῦ Κεῖου. Ὅταν ὁ μέγας λυρικός ποιητὴς εὕρισκετο εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ συγκε-
κριμένους εἰς τὴν Αὐλὴν τῶν Σκοπαδῶν καὶ Ἀλευαδῶν, ἐποίησε κατόπιν παραγγελίας ἐπινίκιον ᾠδὴν εἰς
τὸν υἱὸν τοῦ Κρέοντος, Σκόπαν. Ὁ Σκόπας δὲν εἶχε ἰδιαίτερας ἀρετὰς ἱκανὰς νὰ ἐμπνεύσουν τὸν ποιη-
τὴν. Ὅπως ὁ Σιμωνίδης περιῆλθεν εἰς δυσχερῆ θέσιν. Ὅθεν μὴ ἔχοντος νὰ εἴπῃ πολλὰ διὰ τὸν Σκόπαν,
εἶπε περισσότερα ὑπὲρ τῶν Διοσκούρων. Τὸ περιεχόμενον ὅμως τῆς ᾠδῆς δὲν ἱκανοποίησε τὸν Σκόπαν,
καὶ διὰ νὰ τιμωρήσῃ τὸν ποιητὴν τοῦ ἔδωκε τὸ ἥμισυ τῆς συμφωνηθείσης ἀμοιβῆς, εἰπὼν εἰς αὐτὸν νὰ
λάβῃ τὸ ἕτερον ἥμισυ ἀπὸ τοὺς Διοσκούρους. Καὶ ᾧ τοῦ θαύματος! Καθ' ἦν στιγμὴν ὁ Σκόπας καὶ οἱ ἐπί-
σημοι προσκεκλημένοι του διεσκέδαζον, κατέπεσεν τὸ οἰκοδόμημα καὶ κατεπλακώθησαν ἅπαντες, πλὴν
τοῦ Σιμωνίδου, ὁ ὁποῖος κατὰ τρόπον θαυμαστὸν μόλις εἶχεν ἐξέλθει. Πρβλ. Γ. Μιστριώτου, Ἑλληνικὴ
Γραμματολογία. Τόμ. Α'. Ἐν Ἀθήναις 1894 σελ. 317 Ἐπίσης J.H. MOLYNEUX, SIMONIDES AND
THE DIOSCURI, PHOENIX XXV 1971 197-205.
94. Πaus. 4.16.4,5
95. Πολυαῖνου ἐνθ' ἂν. Βιβλ. Πρῶτον 41,1
96. Αὐτόθι Βιβλ. Δεύτερον 31,4 (3)
97. Αὐτόθι Βιβλ. Ἑκτον 1,3
98. Διοδ. 8.32.1,2
99. Λουκ. Ἀλέξανδρος ἢ Ψευδομάντις 4
100. Διοδ. 4.63.5
101. Πράξ. ἐνθ' ἂν.